

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ СВІТ ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

Василь Лизанчук

*професор, завідувач кафедри радіомовлення і телебачення
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Дитинство

Першого дня календарної весни 1929 р. за здоров'я новонародженої донечки молилося не лише молоде подружжя Софія і Антін Сербенські, доброї і щасливої долі для першої онуки благали Бога бабуся і дідусь Бурки, просили прародичі Марія та Михайло Футуйми, які проживали у старовинному містечку Золотий Потік, що на Тернопільщині. „Ти була дуже бажана дитина”, – говорила вже дорослій Олександрі Сербенській бабуся. Перша дівчинка у Софії та Антона Сербенських померла ще немовлям, а згодом після Лесі ще народилися сестрички Дарія, Діонізія і братчик Юрко.

... У пам'яті Олександри Антонівни часто зринає залитий сонцем рідний Золотий Потік, мальовничий куточок краси України – Поділля, яке набуває чару прикарпатського рельєфу: рівнини плавно переходять у щораз вищі пагорби, навколо поважні ліси – буккові, дубові, соснові, мішані, у яких часто й „блуд чіплявся”, прозорі гайки, грайливі потічки, струмки, джерела, води яких вливалися в Стрипу та Дністер, до яких було рукою подати – всього кілька кілометрів. І скрізь сліди історії – руїни замку XVIII ст. над Потічком, козачий брід на Дністрі, партизанські криївки часів героїчної боротьби Української Повстанської Армії проти російсько-комуністичних загарбників.

– Влітку, восени, погідної недільної днини, ми з батьками залюбки бродили нашими лісами, полями, рученятами обіймали старезні буки. Коли виходили на гору, звідки проглядався широкий простір, тато показував нам у синіючій даліні обриси Карпат і затягував своїм баритоном “У горах Карпатах хотів би я жить ...”.

В історично-мемуарному збірнику „Бучаччина”, що його видано в Канаді, зазначено: „В домі Антона Сербенського було щось таке, неначе читальня. Там сходилися ближче знайомі інтелігенти, читали часописи, грали в шахи, доміно, проводили національну роботу... У Золотому Потоці існувала українська „Щаднича Спілка”, яку провадив Антін Сербенський”.

Світосяйний промінчик увірвався через вікно, ніжно зазирнув в очі Олександри Антонівни, заохочуючи її до оповіді:

– Дитинство минало серед людей, які мене любили. І не лише мамуся і татко, а бабусі, дідусі, дядьки, стрийки, друзі. Для моєї Мами діти, чоловік були понад усе. Її вистачало на те, щоб обати про побут родини, брати на себе найтяжчі обов'язки, працювати в склепі мішаних товарів, власницею якого була (мала торговельну освіту), працювала як активний член Союзу Українок. Польські поліцаї навіть робили з цього

приводу обшук у помешканні, попереджали про можливий арешт, кажучи: “Пані має дрібні діти, покиньте всякі зібрання, працю з жінками”. А збиралися часто: організовували День Матері, Шевченківські свята, робили вистави на святого Миколая, вишивали для церкви. Користуючись порадами жіночих часописів, вчилися азів господарювання, брали участь у роботі “Просвіти”. Матуся мала подиву гідну силу і любов до життя.

Мій тато був книголюбом, приміром, мав усі видання Івана Тиктора. Передплачував багато газет – „Наш час”, жіночі і дитячі видання. І своїм дітям передав любов до Слова. Тато читав нам, малював, складав з нами віршики, розв’язував задачі, а ще – а це дуже рідкісне заняття для чоловіків – вишивав для нас суконочки, народні строї. Дуже любили ми, коли ввечір тато брав у руки мандоліну, збирав нас на велике ліжко. Мама поралася коло кухні, і всі п’ятеро ми співали. Яких тільки пісень ми не співали! І про могилу, яка у полі “з вітром говорила”, і про козаченька, який “їхав на війноньку”, і про комарика, якому не пощастило з жінкою. Народні пісні, стрілецькі, українські романси; не знаю звідки, але батько знав їх безліч.

Співали в Золотому Потоці багато: у церкві і під церквою, виводячи гаївки, йдучи процесією на зелене поле освячувати його, колядували, щедрували, співали на весіллях, фестинах, які організовувала „Просвіта”. І навіть „Ще не вмерла ...” лунало тоді та будило в душах надію на краще, що буде власна держава. Олександра Антонівна досі пам’ятає зворушливу пісню-благання, з якою потіцькі діти зверталися до Бога:

„А там, на Сході, край у неволі,
Навіть молитись ворог не дасть.
Боже великий, дай Україні
Силу й волю, славу й владсть!”

Спогади про дитинство заповнили Олександру Антонівну Сербенську, ллються життєдайним почуттям ніжної, щемливої любові:

– Мій рід Футуймів-Бурків-Сербенських, звідки моє коріння, музикально обдарований. Не дивно, що нас, дітей, вчили музики. Мені, семирічній, купили скрипочку, запросили вчителя. Великою нагородою за мої щоденні вправління впродовж кількох років було те, що на Шевченківському концерті я зіграла мелодію пісні “Ой у лузі червона калина...”.

У зрілому віці мені розповідав один поляк на прізвище Сербенський, що він шукав рід Сербенських по всьому світу. І дійшов висновків, що ми походимо із Сербії. Родина, яка колись тікала від турків, оселилася на сонцесяйному Поділлі. Частина стала поляками, частина – українцями. Чи так насправді – не досліджувала. В Україні я залишилася, з нашої родини, мабуть, остання з таким прізвищем ... Друга світова війна і так зване визволення знищило наш рід. У нас була велика родина, добре освічена. Дідусі були порядними ремісниками – мали свої майстерні, як тепер кажуть, бізнес. Бабусин брат був магістром фармації, закінчив Львівський університет. Тата брат був магістром філософії.

Груба сатанинська сила у „золотому” вересні 1939 р. невидимим страхом скувала серце і душу десятирічної Лесі, але у підсвідомості родини жевріло бажання вистоя-

ти, не зігнулися, не падати у відчай, хоч „червонозоряні визволителі” націоналізували магазин, вигнали з помешкання. Софії та Антонові Сербенським з чотирма малими дітьми відпустив кімнату у своїй плебанії о. Йосиф Савраш. Не згладжується, не зникає з пам’яті Олександри Антонівни жахлива картина: пізно ввечері батько зі сльозами на очах кидає в піч книжку за книжкою, а полум’я зловісно скручує листок за листком. Гине, зникає усе, що так любив Антон Сербенський, що збирав роками. Була в його бібліотеці українська класика, твори галицьких письменників, багатотомна історія Михайла Грушевського, тритомна, в прекрасній оправі, Українська Загальна Енциклопедія.

— Я дуже любила ці книжки, навіть ночами читала Чайковського, Лєнкого, Крушельницького, Опільського, Грінченка та багатьох інших, переживала за долю наших полонянок, ридала над батуриницями, яких жорстоко катували москалі, лила сльози над трагедією Тетяни; в десять років прагнула збагнути Толстого, твори якого мали в польському перекладі. І все це у печі горіло. На моє німе запитання батько, якому тоді ще й сорока не було, сказав: “Так треба”. А в школі теж усе пішло шкереберть: вивозять в Сибір директора Лукасевича з сім’єю, забороняють катехізацію, насильно чіпляють червоні галстуки, сварять, щоб не ходили до церкви. Боже, як ми, четверто-класники, соромилися носити ті галстуки! Замість звичних для нас пісень, вчили нову, чужу, — “Піснею про Сталіна починаймо день, кращих ми не знаємо на світі пісень”. Суцільна диявольщина!

Ще в перших днях приходу советів мама покликала мене до вікна, відсунула фіранку і каже: «Дивися, доню». По вулиці йшли польські поліцейські — усі, як на підбір, високі, гарні. Руки закладені на потилиці, на формі нема ременів. А навколо цих поліцейських з настромленими на кріси багнетами радянські солдати, мабуть, з Азії, бо низькорослі, у довгих сірих шинелях. Це пізніше я зрозуміла, що поляки були приречені на смерть.

В той час в очах мами і тата Леся постійно читала тривогу. Кілька разів пізно ввечері приходила стриянка Галя (дружина батькового брата), щось шепотіла зі старшими, кудись забирала молодших сестричок, а мама всю ніч пекла і щось пакувала. Зранку пошепки говорили, кого вивезли. “Для нас фіри не вистачило”, — гірко жартував батько.

— І нині душа ціпеніє, як згадаю: вночі вриваються двоє озброєних, п’яно вигукуючи, що мусять “батьюшку” вбити. Мама йде за ними у спальню священика, він клякає, молиться, а визволитель цілиться пістолетом. Мама відчайдушно відвертає цівку, просить їх, вмовляє, перелякана вбігає до нас, ми благаємо Бога, щоб відвернув це страхіття. На цей раз священика не застрелили: мама їх у чомусь переконала.

Війна брутально топтала усе звичне, усталене. Змушений був блукати світами брат мами Степан Бурка (за освітою педагог, здібний музикант, організатор і керівник місцевих хорів) і спочити в чужій землі. У чужий край потайки переправили батькового брата Степана з родиною (добрі люди попередили про арешт). У Сибір вивезли з родиною брата бабусі Аполонія Футуйму. За участь у націоналістичній організації Чорткова у Воркуті „відпочив” чоловік тітки Мілі Зенон Кізімович. Тітка з донькою за чужими документами виїхала до Польщі.

...Значно пізніше Олександра Антонівна зрозуміла глибокий зміст Шевченкових слів, які батько вписав їй 1940 року в альбом, виливши поетовими словами свої гіркі думи, намалювавши ще й портрет Кобзаря.

*В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було,
Та все-таки якось жилосьь –
Хоть на чужому – та на полі ...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога ждати довелось.*

Як реліквію, береже подарунок тата Олександра Антонівна. Тільки у величні Шевченківські дні, як найсвятіший образ, показує внучці Софійці, правнукам Дмитрикові й Данилкові. Гортаючи поживклі сторінки альбому, розповідає:

– В альбомі збереглися різні записи, варті на увагу хоч би з того погляду, щоб зрозуміти духовні запиту покоління, яке вже майже відійшло, джерела формування тогочасного духовного простору. Приміром, дванадцятирічна Марійка Савраш, товаришка з Івано-Франківська (тогочасного Станіславова; приїжджала на канікули до свого дядька, який був парохом у Золотому Потоці), пише 1940 року:

*Як можеш бути Ти щаслива,
коли браття Твої в тюрмі,
коли за правду і за віру
сидять заковані в ярмі.*

Софія Р. (вже я вчилася в Бучачі) у віршованому побажанні кидає заклики:

*“Нехай ламає щогли хуртовина,
Ти не шукай же тихих берегів...”
“У сталь тверду закуй своє Ти серце,
Викинь з душі все кволе і бліде!...”
“На меч зміни настрої всі і мрії...”
“О, хай завзяття Твого буря не поборе...”*

То були часи великого спротиву поневоленню, роки страждань сотень тисяч сімей, знищення “народжених і ненароджених”, подиву гідної жертовності в ім'я кращої долі України і віри в пророче слово Кобзаря, яке вписала до альбому товаришка:

*Ми віримо Твоїй силі
І слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Вовіки і віки.*

Дитинство з Шевченком – це щедрий дарунок ласкавої Долі. За це і сердечна вдячність Батькам. Спершу з портрета, що висів над етажеркою, де були наші дитячі книжечки, наш “Дзвіночок”, “Дитячий світ”, на мене, ще малу, дивилися його проникливі очі. Згодом був “Кобзар”, з рядків якого поставали безмежні простори України, байраки і степ, могили–гори, широкий та дужий Дніпро; закарбовувалися в пам'яті садок вишневий коло хати, дівчата, що йдучи співають, село – неначе писанка, і малий

Тарас у бур'яні, що щиро молиться Богові. Книга давала простір уяві, мобілізувала думку, гнучкішою ставала пам'ять.

Шевченко завжди був з нами; був у наших сім'ях, без зайвої патетики і моралізаторства його мудрі, щирі слова, що до серця лилися, текли, ставали нашою свідомістю. Ми ніби росли разом з Шевченком, мудрішали з ним, серцем пізнавали любов до бідних, скривджених, його Слово формувало духовні запити, вчило розрізняти добро і зло, настроювало лад душі, збагачувало душевні пориви, а українськість – не без Його зворушливого слова – ставала нашим тривким набутком.

Мимоволі у життєвому часопросторі Олександри Антонівни виринають чорні смуги, які накладалися одна на одну: помирають дворічний братчик Юрчик, тридцятирічна мамина сестра Марійка і її дворічна донечка, татів брат Микола. Коли Лесі Сербенській було лише чотирнадцять, 1943 року відійшов у вічність її сорокарічний тато. Мамі було 35, а коло неї – три донечки. Наступи і відступи військ, холодні й голодні не лише дні, а місяці, роки, грабунки, бомбардування, коли, здавалося, мало загинути все живе. Троє дівчаток з мамою залізли під ліжку і молилися. Згодом люди в Золотому Потюці говорили, що вдовицю Софію Сербенську із сиротами хіба що чудо врятувало, адже на будинок, а він був великий, критий бляхою, впала в'язка бомб, які не зірвалися... Дуже рано закінчувалося Лесине дитинство.

Юність

Злочинна, кривава війна, яку розв'язали два людиноненависники, узурпатори – нацист Гітлер і комуніст Сталін за володіння світом, відкотилася на Захід, закінчилася. Оживав Золотий Потік. Щоб вижити у повоєнні роки з трьома дітьми, до знемоги працювала Софія Михайлівна. Мамина виснажливість краяла Лесине серце. У голові роїлося: „Як вижити? Як допомогти мамі і сестричкам?” Нарешті 15-річну дівчину взяли головним бухгалтером райфінвідділу. Тоді Золотий Потік мав статус районного центру. Леся за німців закінчила „Handelschule” – торговельну школу.

– Я працювала з дівчатами Ганнусею і Марійкою, які були зв'язковими у наших, українських повстанців. Вони не раз приходили, усміхалися і казали:

«Леся, тобі вітання від Мирона»... Майже всі учні тієї торговельної школи, у якій я вчилася, пішли в Українську Повстанську Армію. Ми всі зналися між собою. Працював з нами один фінагент. Коли чув ті жарти, застерігав: «Дівчата, не бавтеся з тим. Ви нам будете потрібні». А пізніше Ганнусю і Марійку арештували. Мене також потягнули у КГБ. Я не розуміла: чому? Думала, оскільки я головний бухгалтер, то маю щось їм там підрахувати. Мені дали написати кілька текстів і, напевно, вивчали моє письмо. Думали, може, це я писала і передавала записки хлопцям. В одного хлопця знайшли носову хустинку, на якій було вишито «Оля», і цього вистачило, щоб усіх дівчат з таким іменем арештували.

У КГБ мене довго не тримали, відпустили. Після цього випадку мудра й добра мама спакувала все, що було, на фіру й повезла нас вісімнадцять кілометрів на захід – до Бучача, гарного міста, що мальовничо розкинувся по обидва боки Стрипи. Хтось з чужинців за прекрасне амфітеатральне положення назвав його «галицькою Швей-

царією». Там я з сестрами змогла здобути середню освіту; у Золотому Потоці була лише семирічка, а мама мала змогу хоч трохи вберегти нас від кагебістських жахів: арешти й катування знайомих, вбивства, Сибіри, переслідування, підозри у зв'язках з повстанцями і якийсь невимовний страх.

Не знаю, де мама знайшла гроші, але купувала мені книжки з російської мови, літератури, домовилася приватно за уроки математики, щоб не було великих прогалин. Через півроку з російської у мене були лише п'ятірки. У 1947 році закінчила середню школу з відмінними оцінками, хотіла вчитися далі. Вступила на українську філологію Львівського університету. Наш гуртожиток був там, де зараз географічний факультет. У кімнаті – 18 дівчат, але все нас влаштувало. Через місяць приїхала мама і забрала мене. Каже: «Я ради собі не даю». Вже й роботу для мене знайшла – у школі бібліотекарем. Я поплакала, збрала у збиту з дощок валізу свої манелі... І знову на моїх мріях було поставлено хрест. Яка там скрипка, яка філологія! Треба було заробляти копійку. У райвно працював товариш мого тата. Він порадив вступити на заочне відділення. Так я стала студенткою філологічного факультету Кременецького учительського інституту. Мені пощастило: батьків товариш скерував мене на роботу вчителькою молодших класів у Нагірянську семирічку у передмісті Бучача. Яюсь мені закортіло зробити Шевченківський вечір. Це був 1951 рік. Дівчата виконували жіночі ролі, а хлопців у шкільному колективі не було. Запросили сільських парубків. Вони прийшли одягнуті у козацькі строї, зі шаблями, колядували. Ми ставили п'єсу «Назар Стодоля». Людей – повний зал. Люди плакали, бо у кожній родині був хтось вивезений на Сибір, сидів у тюрмі. Ще не закінчилася п'єса, як прийшли так звані ястрібки (міліціонери) і вчинили колотнечу. Підтасували так, ніби хлопці, які грали у виставі, хулігани. Їх забрали до в'язниці. Мама плакала, ходила до мене, щоб рятувала, бо я все організувала. Ходила по судах... Тоді мене перевели на роботу у далеке село. Так покарали за ту виставу. За цей час середня сестра закінчила Кременецький педагогічний інститут, вчилася на факультеті математики. Отримала скерування на роботу поблизу дому. Каже до мене: «Лесю, ти так любила вчитися. Можже, йди вчися». На сімейній раді мене відпустили на стаціонар. Мені на той час було 22 роки, мої ровесники вже закінчували навчання. Але життя яюсь складалося, як у поемі «Мойсей», сказано устами пророка:

*Мов планета блудна, я лечу
В таємничу безодню.
І один чую дотик іще –
Дивну руку Господню.*

І так ця рука Господня вела мене. Далі я розпочала навчання у Львівському державному педагогічному інституті на відділі української мови та літератури. Хоч спершу мене не хотіли приймати, мовляв, що я вже «стара». Спочатку навіть стипендії не мала, але згодом уже була іменним стипендіатом.

Любов до української мови і літератури, розуміння, що «треба вчитися», бо без глибоких знань не станеш потрібним фахівцем, подолали психологічний бар'єр труднощів. Захоплювали, відкривали вікно у великий світ мовознавства лекції прекрасних

педагогів, відомих науковців Ю. Редька, Б. Кобилянського, М. Шкільника, М. Доленка та інших. Практика у міських школах Львова під керівництвом добрих учителів допомагали Олександрі Сербенській у професійному зростанні. Після закінчення педагогічного інституту викладала українську мову та літературу в Перемишлянській середній школі. Незабаром талановиту вчительку прийняли до аспірантури при кафедрі української мови Львівського державного педагогічного інституту. Участь у наукових конференціях, перші публікації, постійні дослідницькі пошуки привели до поглибленого усвідомлення незбагненого таїнства мови як сутності людського «Я», як могутньої національно-духовної сили народу. Мала години на кафедрі – викладала українську і навіть польську мови.

Робота над кандидатською дисертацією про українську юридичну термінологію допомогла Олександрі Антонівні пізнати насамперед жертовну працю української інтелігенції для добра рідної культури. Працюючи у спецфондах, куди аспіранти за спеціальним дозволом мали доступ, вона відкривала для себе імена українських мовознавців, правознавців, які офіційна наука в Радянському Союзі замовчувала (І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького, О. Курило, А. Кримського, Є. Олесницького, А. Чайковського, С. Дністрянського, К. Левицького та багатьох інших). Молодий науковець мала змогу пізнати справді подвижницьку працю НТШ, діяльність багатьох її членів на ниві української термінології та словникарства.

Згасає світлий промінь, в очах Олександри Антонівни виринає печальна задума, змінюється тембр голосу:

– На жаль, постійним було відчуття цензора над собою та насильницького вкорінення цензора в душу кожного. Скільки накидали нам тих “не”: не заперечуй ортодоксам, не ходи до церкви, не демонструй своєї віри в Бога, навпаки, викидай Бога з серця і викидай його з серця інших, зривай хрестики, не жди сподіваної волі, а ще – будь пильним до класових “ворогів”, “українських буржуазних націоналістів”, шануй “старшого російського брата”, постійно дякуй йому за визволення і в усьому визнавай його першість. Наближай “світле майбутнє”, ставай активним членом “єдиного радянського народу”. А про твоє щастя постійно дбає Комуністична партія і радянський уряд.

Щоб більш-менш втриматися, підробляла приватними лекціями, секретарювала, влітку працювала в піонерських таборах. Переїхали до Львова дві молодші сестри: Дарія після учительського закінчувала педагогічний інститут, Дионізія навчалася в медичному. Згодом переїхала до нас мама. Проблем на всіх вистачало. Раді були, що винаймали нам якесь напівпідвальне мешкання.

...Роки минають; мені пішло на 27-й, мама журиється, що я не виходжу заміж (ще є дві молодші сестри). А мене після закінчення педінституту (1955 р.) три кафедри – української літератури, української мови, психології, рекомендують в аспірантуру. Усі дисципліни мені близькі, ваблять. Але мама поставила ультиматум – або ти виходиш заміж і ще йдеш вчитися, або ... Так я одружилася з Зіновієм Маланчуком з яким зустрічалася. Вчився на факультеті іноземних мов. Ріднило нас напівсирітство (його батько теж помер 40-річним), праця для сім'ї і ні від кого допомоги. Ні кола, ні двора ні в нього, ні в мене. Але одружилися і прожили, хоч не без труднощів, щасливе життя.

У нас народилося двоє дітей: Оксана (1957 р.) і Андрій (1962 р.). Мій Зіновій був сумлінним, освіченим чоловіком, любив сім'ю, дім, працював завучем у школі поблизу Львова. На жаль, він відійшов у 2013 році. Тепер мене мучить, як мало уваги йому приділяла... Мені подобається, коли закохані йдуть і тримаються за ручки, а я соромилася цього. Соромилася показати свої почуття... А ще сумління мене мучить, що я замало теплих слів сказала Мамі, яка так тяжко працювала, щоб нас поставити на ноги. Дуже боляче стало, коли Вона тихо відійшла від нас у 65 років, невдала операція.

Коли Олександра Сербенська закінчила аспірантуру, Львівський державний педагогічний інститут перевели до Дрогобича. Багато педінститутських викладачів перейшло на кафедру української мови Львівського державного університету імені Івана Франка, яку очолював професор Іван Ковалик. На цій кафедрі філологи забезпечували викладання української мови на факультеті журналістики. Олександрі Антонівні доручили працювати зі студентами-журналістами. Мені, як і більшості з нас (я тоді вчився на заочному відділенні), запам'яталася викладачка української мови величавою і шляхетною, у своїй коронованій зачісці, з гордовитою поставою, почуттям власної гідності, – вимогливою і доброзичливою, справедливою й принциповою, з високими духовними помислами і любов'ю до рідної землі. Це була Олександра Антонівна Сербенська, яка впевнено вийшла зі стану юності – стала еталоном педагога, науковця, істинного знавця рідної української мови.

Зрілість

Кафедра української мови філологічного факультету Львівського державного (нині – національного) університету імені Івана Франка була визнаним серйозним науковим центром, чому сприяла як сама особистість завідувача професора Івана Ковалика, так і новаторський підхід до вивчення багатьох мовознавчих проблем. Олександра Антонівна досить часто наголошує:

– Кафедра, як і загалом філологічний факультет, були для мене – сьогодні я це усвідомлюю особливо ясно – прекрасною школою. Я мала щастя контактувати з талановитими педагогами, відомими вченими. Професори І. Ковалик, Ю. Редько, доценти П. Коструба, Б. Кобилянський, М. Шкільник, М. Возний, М. Лимаренко, з інших кафедр – Т. Комаринець, І. Дорошенко, І. Денисюк, М. Онишкевич, В. Попов, О. Грибовська, К. Трофимович, Ф. Неборячок, декан О. Мороз, математик М. Чайковський, правознавці А. Пашук, В. Калинович та інші залишилися в пам'яті як особистості, багато з яких у тяжкі часи тоталітарної системи культивували професіоналізм, не боялися проявляти елементарну людську порядність, пошану до рідної культури та мови. Тут я 1965 р. захистила кандидатську дисертацію, згодом одержала звання доцента.

Коли на факультеті журналістики створили кафедру стилістики й редагування, я у 1973 р. перейшла сюди на повну ставку. Згодом дванадцять років (1985–1997 рр.) завідувала цією кафедрою.

Порівнюючи студентів філологічного і факультету журналістики, помітила різницю: філологи аналізують текст; журналісти його творять. Вони жвавіші, допечніші, з виявом більшого творчого спрямування. Це спонукало мене шукати осо-

бливий методичний підхід під час лекційних і практичних занять, а також стосовно оцінювання знань. Адже на факультеті журналістики вчилися не лише українці, а й росіяни, вірмени, гагаузи, молдавани, які ніколи не вивчали української мови. Бувало, молдаванину ставлю високу оцінку, а українцеві, який не докладає жодних зусиль до того, щоб знати літературну мову і користуватися її багатствами, — «2». І у такий спосіб спонукала до праці. Мені, україністові, не важко було помітити, як поволі скорочували години на мій предмет, натомість збільшували на російську мову. Окремі студенти хотіли, щоби їх звільнили від вивчення української мови, однак декан Йосип Терентійович Цьох не йшов на жодні поступки. Доводилося працювати додатково, навіть у гуртожитку проводила індивідуальні заняття.

Старше покоління пам'ятає, як зусібч – по радіо, телебаченню, зі сторінок газет і журналів, з лекторських трибун, на науково-практичних конференціях – отруйно лунало міфічне: у Радянському Союзі йде процес зближення націй, посилюється їхня соціальна однорідність. У процесі розгорнутого будівництва комунізму буде досягнута цілковита єдність націй. Комуністи не будуть консервувати й увічнювати національні відмінності. Слід з усією більшовицькою непримиренністю викорінювати навіть найменші прояви націоналістичних пережитків.

Створювалася морально-психологічна атмосфера, де мало запанувати байдуже ставлення до вивчення української мови, заохочувалось плекання інтернаціональної, тобто російської мови. На російську культуру, на російське друковане слово працювала вся колосальна потуга центральних, всесоюзних продуцентів.

«Розвинутий соціалізм» створював усі матеріальні, соціальні, політичні, ідеологічні передумови для російщення. Факультет журналістики був під особливим наглядом ідеологічних структур, адже головним завданням було виховувати «підручних партії», а українська мова, за висловом найлютішого ворога України Леніна, мала стати лише засобом «комуністичного виховання мас». У таких умовах Олександра Антонівна, м'яко кажучи, постійно відчувала морально-психологічний дискомфорт. Вона два рази подавала тему докторської дисертації і два рази її без жодних пояснень не затверджували. Вдалося подолати бар'єр тільки в роки так званої перебудови. Допоміг у цьому професор В. Й. Здоровега. Докторську дисертацію на тему «Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства» О. А. Сербенська захистила в 1992 р., коли уже була відновлена незалежність України. Але до цього дня ще треба було витримати не одне лихо, зокрема «землетрусні» 1972–1973 роки.

Цей час яскраво описала випускниця факультету журналістики 1975 р. Наталя Дзюбенко-Мейс у книжці «Журналістика в наших долях» (2017 р.): «Страх гніздився у наших студентських душах і не відпускав уже до кінця навчання. Все кудись звітрилося – радість спілкування, гомінні вечірки, неймовірний трепет перших побачень. Ми були хворі. Недовірою один до одного, страхом безкінечних обшуків у гуртожитку, побоюванням, що твій найближчий друг виявиться «стукачем», бо ж кожен та чимсь завинив. Усі читали дисидентську літературу чи тримали в руках книги Грушевського. Ми всі були винні, бо всі ж таки, за невеликим винятком, розмовляли українською, а дехто, як я, взагалі були підозрілими – писали вірші. Безкінечні комсомольські збори,

виклики на килим у так званий перший відділ. Уже не було серед нас Василя Гайдучка, чудового поета і товариша, Павла Федюка – молодого прозаїка з неповторним гуцульським колоритом. А я втрачала ще більше, бо «Франкова кузня» обезлюдніла. Один за одним щезали з неї Микола Рябчук, Надія Степула, Василь Ганущак, Микола Симчич, Олег Лишега...

Я знебачки влаштувала дискусію щодо фільму «Андрій Рубльов», а ще – проголосувала проти виключення Василя Гайдучка та Олега Лишеги з комсомолу. А найстрашніше – прочитала «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби і поділилася враженням із подругою. Цього було достатньо, аби одного дня з гуркотом відчинилися двері студентської аудиторії: «Дзюбенко – на вихід!» Треба було саме так, щоби ти пройшла аудиторією під нажаханими поглядами викладача й студентів, показово, гучно. І ти уже мічена, і до тебе на перервах перестануть підходити колишні друзі, і за студентською лавою ти залишишся потім сама».

Господь Бог дарував Олександрі Антонівні мудрість, силу волі витримувати натиск кагебістських чисток, спрямованих проти українськості студентів, допомагав не втратити національно-громадянського «Я», не збитися на манівці, а йти чесним шляхом до вершин педагогічно-наукової, свідомої, суспільно-громадської діяльності. Вона готувала і видавала методичні вказівки щодо вивчення студентами сучасної української мови, контрольні-тренувальні вправи до курсу «Сучасна українська мова та практична стилістика». Прищеплювала студентам розуміння, що кожна людина повинна дбати про культуру власного мовлення, бути вкрай чуйною до Слова, бо рівень розвитку української мови, як і мови кожного народу, залежить від рівня індивідуального мовлення тисяч, мільйонів мовців. З цією метою видала «Практикум з курсу «Українська мова в засобах масової інформації», тексти лекцій «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка», опублікувала у наукових збірниках статті «Іван Франко – видатний дослідник української фразеології», «Словник мови художніх творів Івана Франка», «Функції терміна у газетному тексті», «Трансформації фразеологічних одиниць у мові газети», «Мова масово-політичної інформації», «Активні словотворчі процеси в мові сучасної преси».

З усіх методичних порад, контрольних завдань, навчальних посібників, науково-публіцистичних статей, рецензій, доповідей і виступів на конференціях, інтерв'ю впливає головне твердження: висока культура мовлення – це, по-перше, постійна інтенсивна робота думки, щоб висловлюватися якнайчіткіше, якнайправильніше, якнайстисліше. По-друге, це часто відмова від улюблених висловів, слів, якщо вони в мові недоречні, це забуття власного «Я», власних амбіцій заради Рідного Українського Слова цілої нації. Це завдання надто складне, бо антиукраїнське коріння кількосторічної давності. Але ж дар Рідної Мови – це великий Божий дар, і його Олександра Антонівна надзвичайно високо цінує і щиро плекає все своє життя.

Радіожурналістка Лариса Драюк (Шевчик) згадує: «Ми любили Олександрю Антонівну за її вишукану шліфовану мову. Вона не дозволяла собі вільного і невинного поведження зі словом, тим більше, ніколи не допускала у мовленні суржикізмів чи русизмів, бо розуміла: українська мова, як ніяка інша, вимагає відповідального

ставлення до себе. До слова, боротьба за її чистоту і досконалість є актуальною й досі. Уже працюючи в редакції, я придбала її працю «Антисуржик», яка була настільною книгою у роботі.

Практичні заняття Олександри Антонівни стали тим неоцінним багажем, який ми взяли у своє самостійне творче життя. І коли доводилось опрацьовувати незграбні і недолугі тексти, що рясніли стилістично неграмотними реченнями, невдалими кальками з російської, невиправданими пасивними станами, згадувались її приклади на кшталт «двері відчиняються водієм», «підвести підсумки» і т. д., а тому редагування і шліфування тексту завжди було для мене цікавою творчою роботою. Думаю, що нам неймовірно пощастило – брати уроки знань у великого стиліста, неперевершеного знавця мови і майстра українського слова – Олександри Антонівни Сербенської.

Випускники факультету журналістики 1975 р. у своїх спогадах наголошують, що Львівський державний (нині – національний) університет імені Івана Франка став для них не просто джерелом знань. Це був Храм і Святилище, батьківський дім і велика родина, де не тільки пакували знання у несвідомі голови, а насамперед – формували світогляд, возвеличували душі, закладаючи основи високої моральності, інтелігентності, культури, освіченості. Львівська школа журналістики навчила головного: писати так, щоб кожне слово пройшло крізь душу і серце, а в таких матеріалах немає місця фальшуванню і заграванню, нещирості і напівправді. До Вчителів і Наставників, Педагогів і Порадників Львівської школи журналістики належить Олександра Антонівна Сербенська:

– Я була дуже вимогливою. Люблю мати добрі результати своєї праці. Якось приїхала комісія і дала диктант. Йшла на той диктант зі страхом Божим, бо ж приїхав сам заступник міністра. Дали уривок з творчості Гончара. Писало диктант понад 70 осіб – весь курс. Після пари заступник міністра зібрав усі роботи і просить мене прийти на перевірку диктантів. Червоним олівцем виправляю помилки. Заступник міністра бере один диктант з виправленої купки і незадоволеним голосом, ніби спіймав злочинця, вигукує: «Чого тут не підкреслили?» Пояснюю, саме тут коми не треба. Речення було таке: «Дарма що ми не розуміли словацької мови». Чинownik каже: «Перед «що» має стояти кома». Довелося його вчити, що є кілька словосполучень «дарма що, коли що, тільки що», і ще деякі, наприклад: «про що ми тільки що говорили?», де кома перед що не ставиться. За результатами того диктанту, вийшло 80 відсотків грамотності. «Такого не може бути!» – дивується. Показала йому реферати, які пишуть студенти, вирізки з газет, де вишукували помилки. Пізніше заступник міністра сказав на університетській Вченій раді, що мене треба нагородити. Але були й такі колеги, які сказали: «Вона отримує за це зарплату». Завжди прагнула зробити своїх студентів грамотними. Щоб відчували Слово, жили тим Словом. Може, колись когось і образила, бо могла сказати: «Йди пасти корови, якщо не хочеш вчити мови».

Люблю дотепних студентів. Спеціальних любимчиків не мала і не маю – це певна педагогічна засада. Уникаю того. Як студент вчиться добре, то його шаную. Якщо вчиться погано, але є дотепним, даю йому шанс. Один студент сказав: «Олександро Антонівно, я як собака: все розумію, але сказати не можу». Кажу йому: «Я люблю собак. Ось тобі трійка».

До речі, ставила чимало «двійок». Декан Йосип Терентійович Цьох мені казав: «Ставиш 12 двійок, а 13-та – твоя заява на звільнення. Тоді вдавалася до такої хитрості: у відомості писала «зараховано», а студентів казала ще раз прийти. Але вони не такі дурні, як я мудра. Вони побачили у відомості, що зараховано, і також вдавалися до різних хитрощів. Яюсь приходив до мене студент (прізвище не буду називати) із зав'язаним оком. «Я не вивчив, бо мені око болить», – каже. Що маю робити? Сама себе загнала у глухий кут. Виходжу з ситуації: «Як я була мала, то бачила під церквою таких, що просили милостиню з простягнутою рукою. От і ти є такий жебрак. На тобі «трійку» і йди!» У нього витягнулося обличчя.

«Олександра Антонівна мені не сподобалася. Більше того – в душі я навіть трошки образилася на неї. Бо, послухавши мою відповідь, вона між іншим зауважила, що моя вимова – мої надто м'які «ш» і «ч» – не відповідають усталеним нормам. «Маєш тобі! – подумки обурилася я. – Російською я розмовляю препаскудно, це факт, але ж – українською? Рідна мова – моя любов, моя гордість, врешті-решт, я зроду іншою не говорила!» Я ж бо, вчорашня шкільна відмінниця, звикла, що мої відповіді мають бути зразково правильні, а вступивши до університету, ще й почувалася, ніби зловила Бога за бороду, – написала письменниця, лауреат премії імені Лесі Українки Зірка Мензатюк. – Але водночас Олександра Антонівна мені сподобалася! Насамперед... своєю косою. Точнісінько таку зачіску носила шкільна красуня-піонервожата, загальна улюблениця, за якою учні неймовірно шкодували, коли вона з чоловіком-льотчиком виїхала кудись у Сибір. Смішно сказати, але в тій косі мені вбачалося мовби щось рідне, ніби спогад дитинства прийшов до мене у ще незнайоме місто серед незнайомих людей.

Далі з'ясувалося, що до занять Олександри Антонівни дуже легко готуватися. Весь матеріал на її лекціях мовби сам собою залягав у голові. Він подавався настільки чітко, логічно і навіть цікаво (хоча, здавалося б, чим може бути цікаве граматичне правило?), що після лекцій вистачало попросту переглянути конспект, щоб усе відновилося в пам'яті.

Згодом я з деяким подивом зрозуміла, що Олександра Антонівна багато знає про кожного з нас, про наші особисті складнощі й устремління. З якої-небудь її фрази ставало зрозуміло, що її хвилює стан здоров'я моєї однокурсниці (а я, на свій сором, не підозрювала, що в тієї біда), що їй не байдуже до творчих справ початкуючого поета, якого ми не сприймали всерйоз... Вона, викладач університету, а отже, для нас, студентів, майже небожителька, по-справжньому переймалася нашими долями і мимоволі навчала, окрім мови, ще й людяності, уважного ставлення до інших.

Зайве казати, що моя неприязнь розвіялася швидко і безповоротно. Щоправда, виправити свою вимову я не завдала собі труда. На жаль. Але дуже скоро, працюючи на той час у провідній газеті «Радянська Україна», я оцінила вишкіл, який мені дали у Львівському університеті Олександра Антонівна Сербенська, Володимир Михайлович Кибальчич.

Через багато років, коли я вже «переключилася» на дитячу літературу, Олександра Антонівна знову мені допомогла – на цей раз своєю науковою працею. Я написала казку «Дочка Троянди» про мовне пристосуванство, що базувалося на реальній історії. Казка

всупереч бажанню вийшла трагічна, більше того, я вагалася, чи не «переборщила», перебільшивши наслідки мовного конформізму. Справді, які наслідки має зречення від рідної мови? Чи має право на своє неповторне звучання певний край, земля, чи, може, все залежить тільки від нашої волі? Де, в кого можна було про це прочитати, хто б наважився досліджувати ці дражливі питання, коли ще тільки скресла крига після комуністичного злиття націй? З'ясувалося, є така дослідниця – Олександра Сербенська. Саме вона в книзі «Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей» сказала про незаперечний зв'язок мови з землею. Завдяки їй я переконалася в своїй правоті».

Олександра Антонівна Сербенська у передмові «Львів залишився їхнім ангелом-охоронцем» до книжки «Журналістика в наших долях» написала:

– У пам'ятному 1970 році вперше на перший курс факультету журналістики прийняли 75 студентів, переважно зі стажем, серед них 15 дівчат (по н'ять у групі, мовляв, журналістика – це справа не жіноча). «Хлопці, як самі згадують, були славні, молоді, гарячі. Старанно вчилися, багато читали, вправно писали. Веселі, жартівливі, в основному з селянських сімей».

Працювати з курсом було комфортно, щоразу йшла до них, як на свято. Щоправда, й не легко; студенти були допитливі, кмітливі, начитані. Я намагалася підібрати цікаві факти, ненав'язливо переконувати в тому, що рідну мову треба вчити все життя. Нічого казати, що меч з написом УБН (українська буржуазна націоналістка) постійно висів наді мною.

Порівняно безхмарними були перші два роки: лекції, практичні, колоквиуми, наукові пошуки, праця в бібліотеці, веселе, хоч часом і напівголомне життя в гуртожитку, допомога колгоспові, що було щорічним нашим обов'язком, поїздки до рідних... З-поміж колоритних життєвих епізодів пам'ять зберегла також жахливий погром в Університеті. Серед тих, кому жорстоко поламали долю, був талановитий письменник, мрійник, добра душа Павло Федюк (Царство йому Небесне!). Прекрасно знав говірку Карпат, рідного села Рунгури, був обізнаний з історією гуцульського краю, з його самобутньою культурою. З бідної селянської сім'ї, напівголомного дитинства прийшов до університету, який помимо багатьох неприємностей, щиро шанував. Його перманентно відраховували, він десь блукав світами, потім поновлювався, десь знову пропадав, з'являвся.

Його студії на факультеті тривали, здається, приблизно двадцять років. Мені доводилося щось дописувати в його заліковій, переписувати, щоб заліки, екзамени відповідали зміненому навчальному планові. І ми часто гурторили собі. Павло любив помудрувати над якимсь словом, його етимологією. Пам'ятаю, як він вдало пояснив походження слова совість: визначив префікс со-, що в старослов'янській означав «поруч» (пор. у рос. созвездие, сосед; в українській цей префікс дав рефлекс су-: сузір'я, сусід). А вість тлумачив як повідомлення, комунікант, що йде зверху. Отже, робив він висновок: якщо людина спроможна правильно сприймати навколишній світ, вникати в його потреби й болі, а антенами своєї душі ловити праведне з небес, то вона має совість. Дарував свої книжки, які й сьогодні залюбки перечитую.

З відстані минулих десятиріч публіцист, письменник Роман Пастух згадує студентські роки, викладачів кафедр журфаку та з інших кафедр Університету, які «справді мали що нам сказати і чого навчити, часто вдаючись до езопівської мови або майже відкрито в період брежнєвсько-щербицького наступу на все українське. Звісна річ, тут поза всяким сумнівом, попереду йдуть викладач української мови, нині професор Олександра Антонівна Сербенська та вже давно світлої пам'яті викладач практичної стилістики української мови Володимир Михайлович Кибальчич. Я досі не збагну, чому Олександра Антонівна запропонувала саме мені тему наукової студентської роботи «Заголовки Франкових статей», і я виголосив своє ще таке слабке дослідження на конференції. Але не інакше, як з її легкої руки і з Божою поміччю я далеко пізніше завдяки журналістиці й роботі в «столиці» юного поета – Дрогобичі, де він закінчив початкову школу та гімназію, значною мірою несподівано для себе став... франкознавцем, автором трьох книг, десятків статей і досліджень, двох поем та цілої в'язанки присвячених Іванові Франкові віршів.

Мабуть, якраз Олександра Антонівна і Володимир Михайлович дали нам, майбутнім журналістам, найбільше потрібних знань та практичних навиків у діяльності з пером і мікрофоном. Цими своїми рядками висловлюю найщирішу вдячність за їхню життєдайну працю. А спорадичні зустрічі з Олександрою Антонівною в пізніші часи, після Помаранчевої революції та Революції Гідності стали для нас, її вихованців, справжніми святами, з якими не хочеться розставатись. Здається, слухали б і не наслухались її наукової, педагогічної, життєвої мудрості, говорили б і не наговорились із нею про рідну мову, творчість, політику і взагалі про що хоче...»

Студенти минулих випусків факультету журналістики зазначають: О. Сербенська на лекційних і практичних заняттях наголошувала, що у глибинах мови – філософський розум, витончений естетичний смак, багато справді етичного чуття, сліди праці дуже зосередженої думки, сила надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато найсуворішої логіки, високих духовних злетів. Доцент Михайло Павлович Присяжний згадує: «Олександра Антонівна вміла талановито спонукати кожного до студій рідного слова, переконати, що мусиш володіти ним так, як справжній художник фарбами на мольберті. А ще на той час молода, але досвідчена викладачка вже на перших своїх лекціях буквально втовкмачувала нам, що навчання – це важка праця, яка потребує особливої фізичної та інтелектуальної напруги. На той час мені так не здавалося, бо доводилося тяжко працювати в селі, на заводі, при війську... Але дуже скоро переконався в точності її означення, яке було вистражане попереднім досвідом.

Доля дарувала О. А. Сербенській довгі і плідні роки праці. Я щасливий, що на численні запитання наших випускників: «Як там Олександра Антонівна?» можу відповісти: «У строю. І не тільки – на передовій!»

Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини, народу. Саме тому Олександра Антонівна цілеспрямовано працювала у галузі словникарства. Часто про словники, створені за її участю, можна сказати «перший», «вперше». «Словник паронімів української мови» (співавтор Д. Г. Гринчишин) прийшов до студентів у 1986 р. У той час виникла думка підготувати «Словник труднощів української мови». Співавтор

цього словника доцент Анатолій Капелюшний згадує, що Олександрі Антонівні, мабуть, найлегше було дібрати колектив авторів, до якого ввійшли також Д. Гринчишин, О. Пазяк, З. Терлак, і виконати творчу роботу. «Значно важче було надрукувати цю працю. Насторожувало в ній пильних цензорів усе, починаючи з назви. Справді, яких труднощів могла зазнавати, на їхню думку, в щасливі часи вдосконалення розвинутого соціалістичного суспільства в СРСР українська мова, братня мова великої російської, в якій, до речі, вже був словник труднощів, і там ця назва не викликала жодних заперечень. Зрештою, О. А. Сербенській вдалося зробити неймовірне. Словник вийшов (1989) у видавництві «Радянська школа» накладом 140 000 примірників. Це була перша універсальна лексикографічна праця, що охоплювала складні випадки української орфографії, орфоєпії, слововживання, словотворення, пунктуації, використання морфологічних і синтаксичних засобів. Пізніше за взірцем цього словника видано інші праці, наприклад, «Універсальний словник української мови» З. Й. Куньч. За ініціативи О. А. Сербенської виходить «Словник-довідник з культури української мови», який витримав уже три видання (1996, 2004, 2006 рр.). Позитивно відгукнулися читачі, насамперед студенти і практикуючі журналісти на текст лекцій О. А. Сербенської «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка» (1993 р.). Серед наукових статей привертала особливу увагу такі: «Мова української преси: стан вивчення, проблеми, завдання» (1994), «Окремі засади засвоєння чинного правопису» (1996), «Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні» (1996), «Сучасна правописна практика періодичних видань, її характер і тенденції» (1997), «Культурологія мовленого слова: звуковий лад мови як феномен національної культури» (1999).

Утвердження життєвої зрілості Олександри Антонівни Сербенської супроводжувалось розширенням і поглибленням науково-педагогічної і громадської діяльності, відповідальним, сумлінним і клопітливим завідуванням кафедри, доброзичливо-вимогливою працею з дипломниками, аспірантами. Особливий морально-психологічний стан радості огортав Олександру Антонівну, коли у 1995 р. захистила кандидатську дисертацію її перша аспірантка Ірина Стецула на тему «Політичний дискурс засобів масової комунікації: трансформація паралінгвістичних параметрів функціонування (на прикладі української преси). Через рік кандидатом філологічних наук стала також випускниця факультету журналістики Людмила Павлюк (Петрук). Тема наукового дослідження Надії Лобур «Антропометрична метафора у мовній картині світу: типологічна модель (на матеріалах української і чеської мов)» (1997 р.).

Згодом доцент Надія Лобур напише: «О. А. Сербенській належить розробка низки теоретичних питань, пов'язаних з проблемою культури української мови. Вона – провідний український мовознавець – застерігає від спрощеного, надто вузького розуміння самого поняття «культура мови». Культура мови – це не лише дотримання літературних норм в усному й писемному мовленні. Олександра Антонівна розробляє концептуальні теоретичні засади, які визначають зміст цього поняття. Аргументовано, беручи за основу цілісну Франкову концепцію єдності мови й духовності народу, аналізуючи особливості розвитку й функціонування української мови, використовуючи досвід, набутий впродовж своєї великої практики вченого-педагога, О. А. Сербенська так визначає зміст

поняття мовної культури: а) ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми і вислови, критично ставитись до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло; б) діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їхню популяризацію і закріплення мовних норм; в) лексико-фразеологічна, граматична, орфоепічна та орфографічна внормованість, тобто вживання слів, їхніх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до усталених норм, усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін.; естетика мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість, довершеність.

Як глибокий науковець, ґрунтовний теоретик, професор О. А. Сербенська не лише з математичною точністю фіксує логічні, правописні, мовностилістичні огріхи у сучасному усному та писемному мовленні, вона заглиблюється у психологічну природу такої мовленнєвої діяльності, що спричиняє породження мовних покручів. У цьому аспекті не втрачає своєї актуальності посібник «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити». Друге видання, доповнене і перероблене, побачило світ у 2011 р.».

Під науково-інтелектуальним керівництвом О. А. Сербенської захистили кандидатські дисертації Любов Конюхова, Христина Дацишин, Ольга Мітчук, Вікторія Бабенко, Анжела Куза, які набуті від Олександри Антонівни і свої знання нині передають студентам.

Водночас, кільканадцять років, починаючи з 1997 р., О. А. Сербенська разом із науковим співробітником Ігорем Довгим багато уваги приділяли роботі над виконанням важливих держбюджетних тем (сім проблем) в позаурочний час. Тематика пов'язана насамперед зі збереженням самобутності української мови, працею над підвищенням рівня її національної культури, із вивченням особливостей українського публічного мовлення. Олександра Антонівна з колективом виконавців розробили тренувальні вправи, навчально-контролюючі завдання для того, щоб полегшити вивчення української мови тими, хто нею недостатньо володіє у своїй професійній діяльності (студенти навчальних закладів різних профілів, викладачі, працівники органів адміністрації тощо), забезпечити усунення з усного та писемного мовлення користувачів комп'ютерних програм zdeформованих слів та висловів, зросійщених синтаксичних блоків. Реалізовано вироблені методологічні та методичні засади Інтернет-орієнтованого забезпечення для вивчення складних тем української мови, зокрема з фонетики, словотвору, морфології, слововживання, культури мовлення. До багатьох вправ розроблено тестові завдання, вправи, ігри.

Дослідження проблем екології української мови дало змогу визначити шляхи збереження українськомовного довкілля. Вироблено навчально-методичні засади тестового контролю загального рівня знань, умінь та навичок з української мови як рідної та іноземної з використанням комп'ютерних технологій та Інтернету. Підготовлено лінгвокраїнознавчий словник (географічні назви) як джерело лінгвокраїнознавчої інформації для іноземців.

Під час аналізу опублікованих у мас-медіа історичних зразків текстів публічних виступів виявлено засоби, що сприяють побудові логічної промови, яка несе інформа-

цію, може бути джерелом для прийняття конструктивних рішень у політичній, судовій, управлінській, академічній діяльності. Це засоби, які допомагають реципієнтові фокусувати увагу на найважливіших тезах виступу, зрозуміти позицію оратора, перейнятися його емоціями, і, як наслідок, – підтримати його позицію щодо певних суспільно-політичних, історичних, наукових чи судових колізій.

Після дослідження теми «Мовностилістичні аспекти підвищення ефективності публіцистичного мовлення на українському телебаченні» розроблено наукові рекомендації, спрямовані на поліпшення якості телевізійних програм. Видано навчальний посібник «Основи телетворчості: Практикум». Його автори Олександра Сербенська і Вікторія Бабенко у «Вступному слові» наголосили, що «кожний молодий журналіст прагне здобути визнання, досягти того, що прийнято називати майстерністю. Але важливо усвідомити, що шлях до майстерності йде через своєрідне «челядництво» і «ремісництво» (у хорошому розумінні цих слів). Пропонований методичний посібник спрямує студента, що зорієнтований на тележурналістику, до пошуків, спонукатиме до глибшого аналізу телепродукції, дасть поштовх до критичної оцінки своєї і чужої діяльності, ознайомить зі схемами, якими варто керуватися, працюючи над створенням найпоширеніших у практиці телетекстів».

Унаслідок виконання теми «Семіотичний інструментарій на українському телебаченні: теоретичні засади і практика» досліджено продукцію основних українських телеканалів з погляду засад семіології – науки про знак, текст і механізми генерування значень. З огляду на досягнення сучасних дослідників у вивченні тексту вироблено методологічні засади семіотичної інтерпретації телевізійного продукту, виявлено комбінації знаків на екрані, за допомогою яких можна показати в аудіовізуальному дискурсі «неочевидне і нечутне», звернено увагу на найголовнішу властивість телезнака – єдність в ньому інформаційної картини світу та авторської інтерпретації, узагальнено знання про мовно-емоційні концепти.

Виконавиця цієї теми Вікторія Бабенко захистила кандидатську дисертацію на тему «Семіотичний інструментарій в комунікативній стратегії українського телебачення». Оцінюючи академічну елегантність Олександри Антонівни, Вікторія Бабенко з великим пієтетом написала: «Це людина надзвичайно живої думки та глибокої поваги до милозвучності вербального висловлювання. Як талановита дослідниця, О. А. Сербенська надбала значну спадщину у різних напрямках наукових знань: термінології, перекладознавстві, франкознавстві, мовознавстві, журналістиці. Пластичність наукових рефлексій професорки спонукають до переходу від однієї ділянки знання на іншу, їй ніби «тісно» в одній галузі. Вона залучає у своє професійне середовище нову інформацію з інших сфер діяльності, об'єднуючи різні ідеї, пізнає важливі особливості досліджуваного питання.

Олександра Антонівна вражає вмінням розмовляти з молодими людьми. Їм вона доброзичливо говорить: «Ви теперішнє майбутнього». Для студентів та аспірантів є ідейним натхненником та авторитетною особистістю. Її учні завжди поруч з нею, вони спілкуються і після закінчення навчання і вдячні не лише за вкорінену любов до слова,

але й за цінні «уроки життя». На уроках О. А. Сербенської викристалізуються певні світоглядні засади, щоправда, не в кожного, а лише у тих, хто уважно слухає».

Пам'ять доктора історичних наук професора І. Крупського досі зберігає враження від лекції Олександри Антонівни, яку вона читала для них, першокурсників. „Весь курс зібрався в 350 аудиторії, що в головному корпусі університету. Лектор – приємної зовнішності молода жінка, одягнута зі смаком, гарною літературною мовою відрекондувалася: «Олександра Антонівна Сербенська, буду викладати у вас українську мову, а в січні, в кінці сесії, будете складати іспит». Її приємний голос, якась природня лагідність відразу заімпонували нам. Подумалося: не буде ж вона надто суворою, бо вже з першого погляду здавалося: в такій добрій людини можна якось і «просачкувати», як тоді говорили студенти. Та ба...

Після перерви, а тоді лекція складалася з двох частин по 45 хвилин, і між ними була п'ятихвилинна перерва, викладач роздала нам кілька чистих сторінок, вирваних з зошита і заявила: «Я бачу, що ви знаєте, для чого прийшли в університет, впевнена, що успішно впораєтеся також із першим завданням, бо ж успішно склали вступні іспити й пройшли конкурс. А тепер будемо писати диктант, до речі, не дуже складний. А на наступній лекції оголошу вам оцінки, й ви самі зрозумієте: рідну мову, аби досконало знати, треба вчити все життя».

Про те, що рідну мову треба вчити все життя довідалися вже на наступному занятті, бо написали ми диктант здебільшого на двійки. Лише декілька вчорашніх випускників школи отримали трійки. Та це було ще півбіді. Але ж вдома треба було самостійно проаналізувати наші помилки, придумати до кожної допущеної помилки нові приклади і зробити все це письмово. Що ми думали про нашого викладача, зрозуміло...

Однак поступово входили в навчальний процес, а там, гляди, і оцінки за диктанти стали вищими: з'явилися перші четвірки, а згодом і відмінні оцінки почали проскакувати. І вже на іспитах більшість студентів отримали заслужені п'ятірки.

Не скажу, як я написав свій перший диктант в університеті, однак перша оцінка в моїй заліковій книжці була з української мови. І це була оцінка «відмінно», яку поставила мені ще тоді доцент, а нині Заслужений професор університету, доктор філологічних наук Олександра Антонівна Сербенська.

... Час біжить невблanno. І нині ми з професором Сербенською колеги. Однак і далі вчуся в Неї: вчуся життєвої мудрості, доброти, справедливості і вічної любові до свого Народу, своєї Нації, своєї рідної Української мови».

Про суттєві морально-духовні якості Олександри Антонівни, її сім'ї написав Максим Міщенко: «Настав новий 2005 рік, на порозі Різдва, такі сумні для мене, бо вперше зустрівач їх без мами, яка п'ять місяців перед тим відійшла у вічність. Було холодно і самотньо. Серед засніженої вечірньої темряви озвався телефон, і раптом дзвінок розцвів чудесною трояндою. Телефонувала Олександра Антонівна Сербенська, запрошувала на Святвечір до себе додому, у своє родинне коло. Така традиція у їхнього роду, – сказала вона, – просити у такий вечір до домашнього вогнища сиріт, тих, кому недобре. Я розумів, що Олександра Антонівна серцем відчуває, наскільки мені зараз самотньо і зимно. Схвильовано усвідомлював і те, що то була своєрідна данина пам'яті

моїй мамі, адже вони з Олександрою Антонівною впродовж кількох десятиліть були і колегами-філологами, і приятними товаришками. Та, насамперед, такі запросини були для мене високою честю.

Свою університетську Вчительку (а тепер маю не менш високу честь працювати з нею на славетному факультеті журналістики Франкового університету) знаю ще задовго до того, як мав щастя слухати її лекції. З її донькою і сином ми навчалися в одній школі, тож отой Святвечір став для нас ще й спільними спогадами про бурхливі шкільні роки.

Ми сиділи за святочним столом, який осявало тендітне полум'я свічечки. На ньому – вишуканих смаків дванадцять страв, які все припрошувала куштувати гостинна господиня. Мовилося про все на світі, та найперше – про правду і кривду, добро і зло, честь і безчестя, пам'ять і безпам'ятство, про наших студентів, які неодмінно повинні перерости своїх наставників, інакше поступ втратить сенс.

Полюбляє Олександра Антонівна вітатися так: «Чесць праці!» А вона така завзята, енергійна, розкрилена мріями і задумами. Це про неї рядки Максима Рильського:

*Усі слова співучі струни,
Коли під майстровим смичком.*

Чесць Вам і Вашій праці, дорога Олександро Антонівно!»

Науково-педагогічна творчість Олександри Антонівни сповнена зрілості. Вона відбирає найважливіші риси, що надає проблемі цілісності та перспективи, а збоку подає ще кілька профілів з різних напрямів для вичерпного формулювання оцінювального явища. Плодом душі та динамічного розмірковування є думки про найважливішу сутність людини – духовність. Цей світоглядно-соціальний ракурс життєдіяльності професор О. А. Сербенська черпає з духовно-інтелектуального джерела Івана Франка: «Духовність – це й морально-етичні норми, удосконалення яких має іти до усвідомлення загальнолюдських ідеалів добра, це й здатність естетичного сприйняття світу, людських вчинків, здатність до самовдосконалення і творення свого національного «Я», постійний неспокій за свою моральну поведінку».

Статечність

Коли Олександра Антонівна перейшла на посаду професора кафедри радіомовлення і телебачення (липень 1999), її науково-педагогічний талант засяяв новими розважливими, розсудливими, імпозантними візерунками:

– Якщо про український газетно-публіцистичний стиль як в історичному плані, так і на синхронному зрізі маємо чимало праць, то вивчення специфіки радіо- і телемовлення, вироблення відповідних теоретичних засад і практичних рекомендацій ще потребує значних зусиль, які мають бути спрямовані насамперед на поліпшення роботи аудіовізуальних засобів масової інформації, роль яких в утвердженні національної культури, у формуванні громадянського суспільства та виховання морально-етичних норм суспільства незаперечна.

Сучасна цивілізація дала простір і час не лише слову, закодованому в графічний образ, а й мовлене слово поставила в інші, ніж це було порівняно недалекі часи, просторові та часові координати. Людина опинилася під владою різних мовних стихій, техніка

легко переносить її з однієї лінгвальної дійсності в іншу, впливає на її мовну поведінку, психіку. Дбати про високу звукову культуру української мови – одне із найважливіших завдань теле- і радіоканалів, але, на жаль, до усвідомлення їхньої кодифікаційної ролі приходимо чомусь дуже повільно.

О. А. Сербенська цілеспрямовано працює, щоби визначити і донести до студентів, працівників радіомовлення і телебачення розуміння параметрів, які у сучасних умовах не лише визначають сутність живого слова, а й сприятимуть збереженню його краси та природності. Адже усне мовлення первинне. Письмо є вторинним, додатковим щодо усної мови і виникає як спосіб її фіксації.

У ґрунтовній праці «Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей», яку надруковано у 2001 році, є розділ «Наше усне мовлення», у якому зазначено, що коріння усного мовлення сягає сивої давнини, воно сповнене незбагненого таїнства, у нього багато такого, що, за словами Івана Франка, «відчути треба», «серцем зрозуміть». Олександра Антонівна привернула увагу до таких особливостей усного мовлення:

– Для усного мовлення мусить бути реальна життєва ситуація; звукове мовлення сприймається на слух як цілісний відрізок мовленнєвого потоку, де є своя гра темпоритмів, темброві забарвлення, модуляції голосу; надзвичайно важливою для усного мовлення є інтонація. У ній, метафорично висловлюючись, серце й розум живої мови, її «музика», ритмомелодика; усне мовлення діє на читача не тільки змістом, а й усією манерою виступу; для усного мовлення характерна непередготовленість, спонтанність; людина звичайно думає не про те, як вона говорить, а про те, що скаже; гнучкість думки при цьому більша, ніж коли людина пише; в усному мовленні користуємося багатьма готовими формулами; в усному мовленні буває забагато слів, вони повторюються, нерідко є зайвими; усне мовлення має багатогранну структуру і комунікативну специфіку (існують різні види усного мовлення з огляду на літературну внормованість; в усній формі функціонують діалекти, жаргони, сленги; свою специфіку усне мовлення має в різних сферах суспільно-політичного і культурного життя нації та ін.).

Живе мовлення не відтворюється в часі, його супроводжує ще «мова тіла» – жести, міміка, погляд, поза, хода тощо. Комунікація у процесі розмови відбувається зовсім інакше, ніж у процесі письма. Говоримо зовсім не так, як пишемо, хоч і говоримо тією самою мовою. І ще одна річ, яку варто запам'ятати: не кожний написаний текст добре сприймається, коли його озвучують, і, навпаки, є чимало прикладів, коли навіть блискучі усні виступи в надрукованому вигляді втрачають свою «блискучість». Крім багатьох інших особливостей, письмо – і це дуже важливо – має для себе «лікувальний примус» обдумувати словесне формулювання.

Академік Академії наук вищої освіти України Олександра Антонівна Сербенська (Академіком по відділенню масової комунікації обрано у грудні 1999 р. Я мав честь її рекомендувати) глибоко вивчає праці філософів, соціолінгвістів, представників багатьох природничих наук, які роздумують над природою і сутністю мови, її значенням у житті суспільства та окремої людини. Вона спирається на праці німецького філософа мови Вільгельма фон Гумбольдта, який говорив, що звук, який виривається з наших грудей, – це як подих самого буття, підкреслював, що у певних звуках прекрасно втілена

«об'єднана енергія народу», і у мовців вона «збуджує приблизно однакову енергію». Теоретик «філософії серця» Памфіл Юркевич вважав, що слово є мовою свідомої душі народу, а звук є мовою невідомої душі всього, що існує.

Про велике таїнство українського живого слова Микола Гоголь сказав так: «Надзвичайна мова наша є ще таємницею. В ній усі тони й відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорожчійності нашої мови, у ній що не звук, то подарунок, все зернисто, як самі перла». Для Івана Франка рідна мова – дивно органічна система звуків, яка тісно пов'язана з людською психікою. Володимир Качкан стверджує, що слово родиться, немов дитина // Його слід щохвильно купати // І зодягати в найкращу вберю // Аби ним світилася днина. Український поет єврейського походження Мойсей Фішбейн завжди підкреслює фонетичну розкіш української мови, її справді божественну гармонійність.

Відштовхуючись від цих глибоких думок, журналістка Марія Волошак (співавтор книжки «Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей») заакцентувала: мабуть, не випадково для багатьох наших поетів незаперечним є зв'язок рідної мови із землею. Катерина Мотрич пише про те, що українська народна мова «з чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, євшан-зілля, з роси, з дніпровської води, від зорі і місяця». Андрій Малишко широко зізнавався, що рідна земля, її щедра природа були для нього найкращими вчителями «мови золотої». Олександра Антонівна роздумувала:

– Поети просто краще від інших смертних «чують» слово. Таких висловів у нашій поезії багато. Ліна Костенко пише, що «слова росли із ґрунту, мов жита. Добірним зерном колосилась нива». Деякі факти, які є в науковому обігу, підсилюють власне таке розуміння звукової мови. Литовські вчені дослідили, що карта електромагнітних полів території їхньої держави накладається на карту литовських діалектів з точністю до одного кілометра. Учені стверджують, що кліматичні умови, неповторні навколишні ландшафти, особливості рослинного і тваринного світу, гравітаційного та магнітного полів, геохімія – все це певним чином впливає на фізичні та психічні властивості етносу, його соціотип, мову, традиції, мелос. І чим глибший родовід має людина, тим природніше відчувається на своїй батьківщині, має більшу життєву енергію. Якраз звукова мова відіграє надзвичайно важливу роль – це не зовсім пізнану й усвідомлену – в активізації біоритмів національного інстинкту, зміцненні психофізичної структури національного типу, в мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму. І тому дуже важливо dbати про звуковий образ держави.

Українську мову називають милозвучною, дзвінкою, «солов'їною». А це характеристика її звукового ладу, її мелодики, інтонації, яку треба пізнавати, усвідомлювати і зберігати, бо з різних причин існує загроза її деформації.

Про один із небезпечних аспектів деформації української мови написала у передмові «Книжка на щодень, на щомить» до видання «Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей» професор Роксолана Зорівчак: «Пройдімося дітьми отчої землі (а не туристами) вулицями Львова, і усвідомимо ту наругу, що чинять у погоні за живою над нашою мовою – державною мовою незалежної Держави! (а чинять, бо ми їм дозволяємо) – різноманітні неосвічені ділки. Вони дуже часто подають вивіски,

оголошення, рекламні щити, написи на товарах українсько-англійською мішаниною, приправленою російським соусом, бо більшість американських слів-блукальників, слів-приблуд потрапляє до нас з російської мови. Ось не сподобалося ділкам слово «сік» – звичне нам слово, що належить до головного словникового складу української мови, і вони замінили його на коробках та пляшках, як їм здається, оригінальним «джусік». Невтаємниченим в англійський лексикон (а там люди також мають право на життя в Україні) таке слово і затамити не просто: сама була свідком, як одна старша жінка просила продавчиню показати їй «дустік з помідорів».

Наша мова, як кожна інша, має певні внутрішні правила та закони щодо словотвору, словотвірних основ і суфіксів, щодо запозичень. Але хіба ж це турбує збайдужілих до слова?! Без найменшої на це потреби вживають англійське слово *juice*, додають до нього російський суфікс на позначення здібності «ик» – і готовий український покруч «джусік». Таких англо-російсько-українських покручів в інформаційно-гуманітарному просторі не перелічити. Тільки брак знання і органічного відчуття української мови створюють таку словесну дивовижу».

У 2009 році Марія Волощак написала: «Про Олександру Антонівну Сербенську можна багато говорити як про видатного науковця, мовознавця від Бога. Учителю з великої літери. Мені ж пощастило. І не тільки. Спілкування з цією шляхетною жінкою, виваженою, дуже делікатною та водночас дотепною, – завжди цікаве і повчальне. Приїжджаючи до Львова, я насамперед телефоную Олександрі Антонівні й домовляюсь про зустріч. Цю унікальну жінку з напрохуд молодою душею цікавило й цікавить усе; з нею можна порозмовляти на будь-яку тему. Я ніколи не соромилася розповідати їй про свої життєві проблеми, бо знала, що Олександра Антонівна завжди підкаже, порадить. Щиро дякую за науку, добро, за Ваше чуйне серце і дуже хочу, щоб не тільки я і мій син могли похвалитися, що були Вашими випускниками, але щоб такої честі була удостоєна моя онука».

Заслужений журналіст України Богдан Білейчук так висловився: «Пані Сербенська є еталоном порядності, доброти, інтелігентності, шляхетності, щедрості... Природжений педагог Олександра Антонівна захоплювала нас, студентів, глибокою ерудицією, духовним багатством, ораторським мистецтвом, якоюсь особливою магією голосу, що зачаровує і спонукає слухачів самовдосконалюватись, зростати фахово, здійснювати благородні вчинки, виявляти душевну щирість. Високі моральні принципи, мужня громадянська позиція, безкомпромісність пані Сербенської стали орієнтиром у житті для численних її студентів. Вважаю Олександру Антонівну і незабутнього Володимира Йосиповича Здоровеґу своїми хрещеними батьками у публіцистиці. Бо саме вони допомогли мені сповна освоїти ази професії, підтримували мудрими порадами під час п'ятирічного навчання на нашому прекрасному факультеті. Упродовж наступних багатьох років на ниві журналістики підказували, рекомендували. Я вдячний їм за життєві уроки мудрості!»

У наукових працях Олександри Антонівни завжди відчутний подих часу. У тезах «Антропоцентричний підхід до вивчення мови» вона трактує мову як конструктивну властивість людини. Важливою постала проблема «мова в людині» і «людина в мові»,

тобто аналіз мовної особистості. Концепцію мовної особистості і шляхів її формування академік Сербенська будує на основі власних спостережень і дослідження наукових здобутків у галузі лінгвістики, зокрема праць українських учених і публіцистів І. Огієнка, Р. Смаль-Стоцького, І. Кедрина та інших. У глибині душі Олександра Антонівна передусім талановитий мислитель, повний конструктивних, чутливих на високі морально-життєві вартості почувань, що і в статечному віці перебуває в постійних пошуках, динаміці думок у поєднанні з високим патріотичним світоглядом та прагненням зробити рідне слово вишуканим та неспотвореним. Вроджену любов до українського слова підсилює щоденна науково-педагогічна праця. Для цього О. А. Сербенська використовує все, що їй дано від Бога. Її глибокі знання стали плідною основою фундаментальної монографії «Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали». Олександра Антонівна аналізує мовну концепцію Івана Франка з проекцією на сьогоденні проблеми розвитку і функціонування української мови в незалежній Україні, які також пов'язані із зухвальним наступом Росії та п'ятої промосковської колони на усі життєво важливі сфери українського суспільства з метою деформації психіки українців і не лише українців. Прагнення поглинути Україну набуло відверто цинічних форм: Російська Федерація розв'язала російсько-українську війну.

Академік О. А. Сербенська ввела в науковий лінгвістичний обіг статті Івана Франка «Двоязычність і дволичність», «Сухий пеня», які радянське франкознавство свідомо замовчувало і не включало ні у двадцятитомне, ні в п'ятдесятитомне зібрання його творів. У першій із них об'єктом критики Івана Франка було відступництво від рідної мови, а в другій – сумнозвісний Емський указ (1876 р.) про заборону української мови, який відображав реальне втілення імперської антиукраїнської політики царської Росії. Розкриваючи філософську підоснову лінгвістичної концепції Івана Франка, О. А. Сербенська підкреслює, що письменник завжди тонко відчував «живий організм мови» і був переконаний, що «живий язик можна і треба студіювати як живу рослину, але не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і замули»:

– Мовний світ Івана Франка, космічно великий і серед розмаїття інших мовних світів неповторний, подивлятиме ще не одне покоління дослідників, яким судилося відкривати й пізнавати поки що лише окремі острівці в океані Франкового мовного буття. Цей світ є витвором титанічної роботи мозку, великої сили духу, чистоти серця, всеохопної сердечної любові до рідного. У мовному світі митця – реалізація ментального лексикону і просвітлений слововжиток, активність свідомого/підсвідомого і великомасштабна стратегія духу, вільна гра великого інтелекту, загострення інтелектуального зору і монументальна просвітленість. Цей багатий світ відтворює всеосяжне ставлення Франка до життя, пульсуюче відчуття дійсності, її етичне і естетичне сприйняття, свідчить про інтерпретаційну активність, дає змогу відчутти таємницю підтримки творчого мислення, спроможність розкривати таємницю буття і його приховану істину, духовний характер людського існування. Цей мовний світ показує нове осягнення того, що вже мислилося, свідчить про здатність перебувати сутністю в традиції і водночас займатися її подоланням; спонукає йти за «тінями слова», бо, як щиро зізнавався письменник, іноді й «снаги не стало вилити словами те, що було

на серці»; у мовному світі Франка виснажлива, іноді до цілковитої знемоги робота духовного «Я»; мовний світ Генія – це вічно «заклопотане я», занепокоєне буття; це велика мережа стежок для думок, укоріненість у душі, це мислення, що постійно діє, спонукає до чину, прокладає нові шляхи. Цей мовний світ стає своєрідною системою моделювання людини, входить, як висловлюються філософи, у людський «життєсвіт».

Серед чинників – соціальних, культурологічних, ментальних та ін., що впливають на формування «життєсвіту» людини, творення «мовної картини» того світу, найперше місце належить генетичному коду, який мислителі вважають найфункціональнішим з усіх знакових систем. Генетичною здатністю та великим талантом Франка було слухати – і чути, «слухати» навіть те, що бачить око, і «чути» його, перепускаючи через своє «я», сприймаючи «розумом серця», вкарбовуючи в пам'ять.

Спостереження О. А. Сербенської над проблемами мовної комунікації в аспекті практики і теоретичних засад Франка-журналіста дало змогу актуалізувати міркування письменника про мовний генотип особистості, який накладає свій відбиток на характер її мовленнєвої діяльності. Доценти Марія Білоус і Зеновій Терлак наголосили, що різножанрова, багатоаспектна, оригінальна книга О. А. Сербенської «Мовний світ Івана Франка...» – «не принагідна, приурочена до ювілейної дати франкознавча студія, а вислід багаторічної й ґрунтовної праці професорки, одна з магістральних тем її наукових досліджень. Це спроба звільнитися від усталених догм, що витворилися в умах комуністичного тоталітарного режиму, це намагання зазирнути неупередженим оком у тайники мовного світу Каменяра, щоб збагнути секрети не тільки художньої, а й публіцистичної та наукової його творчості. На сьогодні, коли ми, на жаль, ще не маємо ні енциклопедії українознавства, ні словника мови творів Івана Франка, така праця набуває особливої ваги, оскільки в сконцентрованій, стислій формі творить нам лінгвістичний портрет Велетня духу».

Академік О. А. Сербенська у такому поважному, статечному віці, коли надбані впродовж життєдіяльності риси вдачі та якості характеру проступають назовні і тішають світлом око – світлом, насиченим розумом, мудрістю, любов'ю до Слова і тих, кому воно служить. «Ми ж пам'ятаємо її моложавою, з косою, що вже тоді була еталоном, з пружною ходою до кафедри і чітким наголосом, аби першокурсники чули, як то треба вимовляти слова, – згадає лауреат Всеукраїнського конкурсу «Коронація слова-2007» Микола Босак. – В наші студентські роки Олександра Антонівна була грозою для лінивих, добрим порадиником для «бджілок». Автор сотень наукових статей, десятків підручників, навчальних посібників, словників попри скромну працю вченого володіє величезними скарбами. Ні, її вілли немає в приміських зонах або національних заповідниках серед маєтків антиукраїнських скоробагачів, які так безжално грабують Україну. Її білосніжна яхта не гойдається на хвилях теплих морів. Вона не відкривала рахунків у офшорних зонах за прикладом олігархів-мародерів.

Господь дав Олександрі Антонівні науку, де зберігають свій скарб, аби його не їла міль, не точила іржа, і не підкопався злодій. Вона досягнула велику таїну божественної суті Слова, служить йому вірою і правдою все життя і нас тому навчає. Чим більше сама оре і сіє на ниві Слова, тим рясніший урожай збирає для себе і шанувальників української мови.

Спаситель казав, що він знає своїх, а свої знають Його. Ми знаємо своїх Вчителів, серед яких зорею першої величини сяє професор Сербенська».

Українськоцентрична духовна осяйність О. А. Сербенської живиться, насажується абсолютною загальнолюдською цінністю – благословенною дослідницько-інтелектуальною працею. «І в науковій творчості, і в житті Олександра Антонівна ставить високу «планку». Вона вимоглива до власного слова і цим стимулює до самовдосконалення як безпосередніх співрозмовників, так і тих, хто спілкується з нею через сторінки наукового і журналістського тексту, – написала доцент Христина Дацишин. – Не втомлюючись генерувати нові ідеї, Олександра Антонівна не шкодує дарувати їх, щедро ділиться ними з колегами, аспірантами, студентами, зміцнює своїм учням крила, що дають можливість молодим науковцям заявити про себе. Олександрю Антонівну вважають своїм Вчителем не тільки ті, кому пощастило навчатися на факультеті журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, але й багато працівників ЗМІ та науковців, ознайомлених з думками Олександри Сербенської через її численні праці, виступи у пресі, на радіо і телебаченні. Втілення працьовитості, інтелігентності, високої сили національного духу, Олександра Антонівна завжди є тим орієнтиром, до якого хочеться прагнути».

Прагнучи запровадити словосполучення «екологія слова» як мовознавчий термін, професор О. А. Сербенська у практичному словничку-довіднику «Екологія українського слова» (співавтор М. Білоус) доводить, що йдеться не про синонімічний до вислову «культура мови» відповідник, а про набагато ширше за семантикою найменування. «Гадаємо, на цьому напрямку можна очікувати нових здобутків талановитого мовознавця, що збагачуватимуть не лише соціолінгвістичне, а й філософське, зокрема етико-естетичне, осмислення мовного арсеналу українського народу, його сучасного мовного дискурсу», – зазначила професор Анастасія Мамалига з Києва.

Наукове осмислення розвитку і функціонування української мови стало підґрунтям фундаментального висновку Олександри Антонівни:

– Мова – найважливіша частина нашої особистості, нашої поведінки, нашої думки, вона тіло цієї думки, визначає ступінь нашої свідомості, є своєрідним її мірилом. Мова якнайтісніше пов'язана з духовним світом, сферою почуттєвого, з «розумом серця» – усвідомлення того, що таке мова, як і за якими законами вона живе, що зберігає, а що руйнує її організм, яка її роль у житті людини і народу, виробляє здатність не піддаватися впливам середовища, якщо воно затягує. І насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, як кажемо, ідентифікує себе. Рід, родові об'єднання, плем'я, народ... і високоорганізована спільнота – нація... у глибинах мови – філософський розум, витончений естетичний смак, багато справді естетичного чуття, сліди праці дуже зосередженої думки, склад надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато найсуворішої логіки, високих духовних злетів. Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини, народу.

Щоби внести свій вклад у загальну парадигму сучасної лінгвістики, академік Олександра Сербенська вивчає сучасні лінгвофілософські концепції, викладені у низці наукових досліджень. Професор Флорій Бацевич слушно наголошує, що Олександра

Антонівна у своїх працях постійно звертається до тези про те, що людська мова – це духовно символічне, Божественно-космічне творення, віддзеркалення Вічних Божественних Логосів у щоденному житті людини, в її спілкуванні з подібними собі. Їй близька думка М. Гайдеггера про те, що сутність мови лежить поза межами пізнання. «Це міркування О. А. Сербенської – не данина моді; вони віддзеркалюють глибинні тенденції науки про мову, лежать у річищі сучасної антропозорієнтованої лінгвістики, яка впевнено рухається до розуміння сутності й природи мови як «оселі буття людини», її духу, коли все зрозумілішим стає той факт, що «сутність мови», – тією мірою, якою вона взагалі може бути виявлена, – відкривається не «інструментальному», а філософському погляду, – розмірковує лінгвіст Флорій Бацевич. – Визначення мови як «оселі буття духу» залишається в наші дні найбільш проникливим. Все частіше в лінгвофілософських і власне лінгвістичних працях мова постає як глибинне символічне середовище, синергетично пов'язане з глибинними виявами людського духу».

За особливі заслуги в розвитку науки і освіти, підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації, довголітню науково-педагогічну та громадську діяльність в Університеті Вчена рада Львівського національного університету імені Івана Франка у жовтні 2008 року присвоїла Олександрі Антонівні Сербенській почесне звання «Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка». Щиро подякувавши Ректорові, Вченій раді, всьому колективі Університету за присвоєння почесного звання і диплом, Олександра Антонівна з глибоким пієтетом та щиросердною повагою говорила про своїх «наукових опікунів»:

– На кафедрі української мови філологічного факультету, звідки моє університетське коріння, працювали вчені з європейською освітою, відомі не лише в Україні, а за її межами. Броніслав Кобилянський, наприклад, мав віденський докторат, знав 10 іноземних мов, у тому числі санскрит. Кафедра мала заслужений авторитет, її однієї з перших було доручено відкрити факультет підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів. Тут працював прекрасний організатор науки, великий генератор цікавих і плідних ідей, ентузіаст укладання словника мови Івана Франка професор Іван Ковалик, такі видатні особистості-педагоги, як Юліан Редько, Петро Коструба, Михайло Шкільник, Олексій Скоропада й інші. Багато з них у міжвоєнний період працювали в українських класичних гімназіях. Для них надзвичайно дорогим був Університет, вистражданий минулими поколіннями українських інтелігентів, освячений таємним університетом. Сумлінно продовжували науково-педагогічну працю попередніх українських подвижників.

Трохи згодом Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка О. А. Сербенська у книжці «Характерники. Наша вдячність, пам'ять і шана» (2011) напише, що її Навчителі не купались у золоті та розкошах, не нажили статків, жили скромно, плекаючи почуття людської гідності, а їхнім безцінним багатством повсякдень був розум і мудрість. Вони особливі й унікальні своїми здібностями і твердим характером українці. Славетний народ з більш, ніж тисячолітньою історією, має чим гордитись – сотні, тисячі, мільйони людей заслуговують нашої вдячності і пошани. Особистості, які плекали пам'ять свого роду, шанували закладений предками ген

працьовитості, порядності, жаду знань, усвідомили силу Слова, його сакральність, значення для розвитку особистості та повноцінного життя нації.

Оригінальною назвою збірки нарисів «Характерники» Олександра Антонівна підкреслила незвичайність своїх героїв, людей, які володіли даром розкривати таїну слова, закладали в душі молоді любов до української мови. Вона без вагань порівнює героїв своїх оповідей з характерниками – не просто вішунами чи чарівниками, а людей, сильних характером, твердо переконаних у потребі жертвовної праці для народу. О. А. Сербенська у кожному нарисі дякує Богові і долі, що звели її з прекрасними людьми. Чудовий оратор і філософ Цицерон слушно зазначив: «Недостатньо опанувати премудрість, треба також уміти користуватися нею». Олександра Антонівна вдячна, здібна, працьовита з неповторними рисами характерників.

«Олександра Сербенська не лише провідний український учений, а й Словозахисник у справжньому, глибокому, подвижницькому розумінні цього терміна», – наголосила професор Роксолана Зорівчак. За вагомий внесок у розвиток національної освіти, підготовку висококваліфікованих фахівців, багаторічну плідну науково-педагогічну діяльність та з нагоди 350-річчя Львівського національного університету імені Івана Франка Указом Президента України від 10 жовтня 2011 р. Олександрю Антонівну Сербенську нагороджено орденом Княгині Ольги III ступеня. Вона отримала також почесний знак Міносвіти України за розвиток вищої освіти – Петро Могила, за добросовісну працю відзначена нагрудним знаком «Святого Юрія» львівським міським головою, відзнакою Львівського університету «Медаль Івана Франка». Дорогим для неї є присвоєння звання «Почесний громадянин Золотого потоку».

Академік О. А. Сербенська тривалий час була головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій на філологічному факультеті нашого університету. Доцент кафедри радіомовлення і телебачення факультету журналістики Наталія Михайличенко, тоді ще аспірантка кафедри української мови філологічного факультету, згадує: «Моє перше спілкування з Олександрю Антонівною було перед захистом кандидатської дисертації. Мені сказали, що ця зустріч з професором – важлива школа життя. І справді, Олександра Антонівна виявилася дуже скрупульозною, ретельною в прочитанні кандидатської дисертації та підписанні підготовлених документів. Мене вразило вміння професорки не шукати помилки, а бачити відразу, ніби відчуваючи їх. Для О. А. Сербенської дуже важливим було моє розуміння новизни наукового дослідження (не любила, якщо кандидатська написана за вже готовою схемою попередніх досліджень) та практичного значення роботи для вдосконалення й утвердження українськості, відновлення давніх коренів, збережених в українській архаїчній ойконімії, яку я досліджувала, та відновлення історичної пам'яті загалом.

Сьогодні ж, працюючи разом з Олександрю Антонівною на одній кафедрі, дякую Богові та Долі за можливість отримувати щодня нові науково-педагогічні настанови й поради від великої Вчительки та науковця, а також за надзвичайне відчуття Олександри Антонівни не лише Слова, але й будь-яких людських тривог і хвилювань (неодноразово пересвідчувалась у тому, що Олександра Антонівна ніби випереджала мене своїм словом, відчуваючи якимось метушінням чи переживанням на моєму серці)».

Професор О. А. Сербенська – дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, опонувала кандидатські й докторські дисертації, написала понад сотню відгуків на автореферати кандидатських і докторських дисертацій та рецензій на підручники, навчальні посібники, монографії, член редколегій кількох наукових збірників, бере активну участь у роботі «Просвіти» та НТШ. Виступала з доповідями, повідомленнями на багатьох регіональних, всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях, наприклад, у Львові, Києві, Ялті, Лондоні, Москві, Варшаві, Вроцлаві, Кракові та інших містах, викладала українську мову в Ягеллонському (м. Краків) та Вроцлавському університетах Польщі. Завжди цікавими, актуальними, інформаційно та емоційно насиченими є її виступи по радіо і телебаченню.

Пам'ятаю наші діалоги по Львівському обласному радіо з питань функціонування української мови як державної. Їх провадила випускниця нашого факультету, заслужений журналіст України Мирослава Лубкович. Щоразу хвилювалася не тільки Мирослава Теодорівна. Я також бентежився, щоб не згнѣбитися перед своїм колишнім викладачем. О. А. Сербенська вчила мене у 1962–1963 роках на заочному відділенні факультету журналістики. До речі, моє прізвище було у записнику Олександри Антонівни як боржника – належно не знав дієприслівникових і дієприкметникових зворотів.

Наш неспокій з Мирославою Лубкович відчула Олександра Антонівна, але вона зуміла згладити наші переживання, і в ефір ми виходили впевненими, бо володіли предметом бесіди. Радіопередача виходила наживо. Вийшла цікава, гостра дискусія стосовно так званого «екранного гумору». Олександра Антонівна чітко і зрозуміло підкреслювала:

– «Екранний гумор» спрямований на те, щоби показати, якою недолугою, смішною, «сельською», суржиковою є українська мова. Сміються з мови – найсуттєвішої сутності нації, з українськості, національної гідності. У підсвідомості дітей, підлітків, які скупчуються коло телевізора закодовується відповідна інформація, прогнозуються відповідні соціальні дії. Наприклад, постійно нав'язується думка, що у товариствах, де збираються українофони і русофони, усі мають переходити на російську мову (інакше ти просто будеш смішним), вухо постійно має бути наповнене звуками мови «панської», «культурної», «вищої», тобто російської».

Олександра Антонівна розповідала про цікаві, важливі психологічні моменти, пов'язані з екранним образом Верки Сердючки. По-перше, поруч з тими, хто розмовляє гарною російською літературною мовою, Верка виглядає недолугою. Зверніть увагу: чи багато з її співбесідників говорить українською? І не треба ніякої агітації. Ситуація сама підказує, куди глядачі (серед яких багато «окрадених», «зневажених», «людським презирством вкритих») повинні іти, щоб стати «культурними». По-друге, Данилко не випадково став жінкою, шаржуючи образ певної соціальної верстви нашого жіноцтва. А якій жінці подобається, коли з неї сміються? За схемою, яку вже для неї розробили, все передбачивши, вона ставатиме «культурною» російськомовною і своїх дітей такими виховуватиме. Психологічно вдосконалений тип Тарапуньки! Це тільки один з багатьох прикладів вправного володіння методом маніпулятивної пропаганди вищості російської культури та мови і дискредитації української – давня тактика асиміляторів, перевірена

на багатому досвіді. У всі часи завойовники прагнули підкорити не тільки силою. Вони використовували і застосовують різні способи та методи, щоб завойовані народи «добровільно» відмовлялися від свого, щоб чуже органічно входило в їхнє ество, а своє ставало осоружним. Це вже вищий етап асиміляції – самоасиміляція.

Нам, українцям, за будь-яких найскладніших умов треба вчитися «чути», де своє, і плекати те, яке допомагає мові зберігати свою самобутність, залишатися собою у нинішньому глобалізаційному світі. Адже краса світу у розмаїтості мов, культур, традицій, звичаїв. Тому «учіться, читайте, // І чужому научайтесь, // Й свого не цурайтесь». «Нема на світі України, // Немає другого Дніпра...». «В своїй хаті своя й правда, // І сила, і воля». Такою була головна ідея бесіди по Львівському радіо, яку вів з Олександрою Антонівною і мною заслужений журналіст України Зіновій Суходуб у березні 2014 р. Коротко схарактеризувавши мою монографію «Шевченкове Слово», видану до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, Олександра Антонівна розповіла:

– Студент, ніяковіючи, підходить на перерві: «Олександро Антонівно! Нам дуже соромно, що ми так погано виконали завдання про творчість Шевченка. Повірте, тепер у кожній кімнаті в гуртожитку маємо «Кобзар». Так щиро сказав, опустивши на мить очі, студент-другокурсник через кілька днів після аналізу письмової роботи. Метою завдання було перевірити засвоєння правил пунктуації, але я обрала не форму традиційного диктанту, хоч і такі види роботи практикувала. Суть завдання: на двох сторінках учнівського зошита записати Шевченкову поезію, яку студент знає напам'ять (крім загальновідомих «Заповіту» і «Реве та стогне Дніпр широкий»). Зважати на вживання розділових знаків. Додала: можуть бути уривки з різних поезій, сентенції тощо. Коли на багатьох обличчях – а сиділо їх понад 70 осіб, – побачила розгубленість, запропонувала ще дві теми на вибір: можете записати будь-яку поезію про Шевченка або охарактеризувати працю, присвячену Кобзареві.

Аудиторія працювала мовчки, не було жодного перешиптування, майже ніхто не звертався до сусіда за порадою. Пам'ять висилювалася, вишукуючи способи достойно вийти із непростой для багатьох ситуації. У повітрі висіла якась напружена тиша. Зібрала, прочитала, попідкреслювала всі помилки, проаналізувала їх, дала завдання письмово пояснити допущені помилки. Щодо Шевченка (щоправда, одна студентка грамотно записала поезію «Розрита могила»): не вдавалася до «читання моралі», не викликала вовка з лісу, бо й так ходила в націоналістах.

Навіть один зі студентів – з тих, що були «в начальниках», – признавався мені, що йому казали розписатися в тому, що Сербенська націоналіст. Але сказав: «Я не підписав, бо хіба ви націоналіст?» У цьому якась правда була, бо невдовзі декан факультету професор Йосип Цьох, великий авторитет в радянських партійних колах, прийшов до мене на лекцію (ніколи цього не практикував). Санкцій жодних не було. Вкотре переконуюся: в усьому є ласкава Божя рука. І дай Боже покійному Йосипові Терентійовичу царство небесне.

Епізод з моєї педагогічної практики дав зрозуміти одне: поки з нами Шевченко – нам не грозить ніяке небуття. Навіть саме ім'я нашого Пророка дає вічний порив до

волі, правди і не тільки гартує бунтаря, а й веде до умиротворення, вчить пізнати ціну примирення, показує шлях до розуміння сили Духу Творця.

І сьогодні продовжую розмову зі студентами про Шевченка, шукаю відповідь на запитання: а чи студенти XXI століття добре знають Шевченка? Чи близький Він для них? Як Його розуміють? Чим для них Він є? Чи тільки геніальним поетом? Що спроможні взяти для себе? Ставлю запитання, які попередня епоха обминала: де навчався молодий Тарас? У яких товариствах він бував? Яким було українське «середовище» у тогочасному Петербурзі? Який вплив мало на обдарованого юнака? І серед багатьох інших завдань даю таке: «Прокоментуйте Шевченкові слова, написані на 100-ривневій купюрі, де є його зображення». До речі, ніхто з опитаних – і не тільки студентів – не звернув на них увагу, рідко хто знає їх напам'ять:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Чому поет вживає вислів **Свою** Україну? Чому не **Нашу** або просто без займенника? Читаю, перевіряю, аналізую...

У кожного своя дорога до Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, своя дорога з Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою, свої зустрічі з ними та багатьма іншими великими Українцями, свої запитання до них і відповіді на їхні запитання. І в кожного з нас свій Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка...

У кожного своє сприйняття, розуміння життєстверджуючої позиції Олександри Антонівни Сербенської. Журналістка, кандидат наук із соціальних комунікацій Парасковія Дворянин зізнається: «Скільки років зустрічаю Вас, високодостойна Олександро Антонівно, подивляю Ваше вміння не поспішати. Ви завжди ходите статечно і розмірено. Тепер, коли здалеку зауважую Вас на розі вулиці Івана Франка, ловлю себе на думці, що саме такою пам'ятаю Вас з першої нашої зустрічі. Тоді, ще будучи випускницею школи, я принесла до Вас на розмову більше страху і вагань. Пригадую, що задоволення у Вас на обличчі з'явилося тоді, коли правильно зробила розбір речення, і скільки роздратування та суму було у погляді, коли не змогла процитувати Івана Франка. Ви тоді сказали мені дуже коротко, мов відрізали: «Дитинко, своє треба знати!» У цій, здавалося б, простій пораді, для мене, амбітної юначки, передовсім було лише присоромлення та невизнання. Вже згодом усвідомила: це був перший урок від Олександри Сербенської. Їх, звісно, буде дуже багато – тих уроків, бо, нам, випускникам факультету журналістики, пощастило вчитися у Викладачки, яка добре пам'ятає усіх своїх студентів, їхні життєві історії, Викладачки, яка читає те, про що ми, уже фахівці, пишемо в газетах, слухає, як звучать наші репортажі у радіо- чи телеєфірі. Ви критикуєте нас за кожне недбало підібране слово, за кожен не по-українськи вимовлений звук. Тоді телефонуєте до редакції і кажете про це. А коли часом втомлюєтеся від нашого небажання, то болісно це переживаєте. Хоча, якби хтось мене брався переконати, що професорці Сербенській властиво втомлюватися – мені було б важко одразу з тим по-

годитись. Бо коли ми з Вами зустрічаємось, то ділитесь, що прочитали добру працю цікавого польського дослідника-лінгвіста, щойно виступили з доповіддю на науковій конференції, видаєте новий посібник для студентів. Мені часом хочеться Вас обійняти і щиро подякувати за Ваше зачудування світом і за величезне непоборне прагнення жити. На Олександрю Антонівну не впливають кризи, спродуковані політиками і мас-медіа, Вона плекає Слово, а воно, як відомо, було споконвіку. І мені, може, як і моїм колегам за фахом, іноді стає соромно за нашу недбалість. Найбільше тоді, коли Ви кажете: «Вслухайтесь, як слово звучить у Миколи Зерова, а у Павла Тичини, а яке воно у Лесі Українки». Тоді хочеться чимдуж бігти додому, брати з полиці поезію Тараса Шевченка чи Ліни Костенко, аби хоча б трішки виправдати Ваші сподівання і в наступній розмові з вами не виглядати невігласом.

Шляхетність у погляді, ході та поставі, вишуканість у висловах і манерах дотепність і гумор у спілкуванні, гідність у поглядах і принциповість у вимогах. Вже з першого курсу ми знали – Вас неможливо підкупити ані хитрощами, ані відвідуванням пар, ані покірним слуханням зауважень. Треба було вчитися, треба було знати і розуміти».

Професор Володимир Демченко із Дніпра про мудрість і душевну красу Олександри Антонівни написав так: «Все Ваше яскраве життя є для нас прикладом служіння улюбленій справі та рідному народові. Не випадково Ваше ім'я і справи зіставляються з творчістю та діяльністю Івана Франка, вивченню спадщини якого Ви присвятили значну частину свого життя. Як і великий українець, Ви любите святу Україну не «як хліб чи кусень сала», а докладаєте усіх зусиль заради її справжньої свободи та незалежності. Ваші шляхетність, велична простота, мудрість та душевна краса викликають захоплення у кожного, хто хоча б раз мав щасливу нагоду бачитись та спілкуватись із Вами».

«Мені вже доводилося говорити: як і багато колишніх випускників нашого факультету, я щиро вдячний Олександрі Антонівні за те, що навчила мене української мови. Завдяки їй я тепер у будь-якого студента п'яту помилку можу знайти максимум наприкінці другого абзацу, – похвалився доцент Ігор Лубкович. – Друге – її величезна позитивна енергія. Якось під час дуже складної для мене науково-виробничої дискусії Олександра Антонівна передала мені записку, зміст якої у зауваженні про те, що я звертаюся до людей не в кличній формі. Та найголовнішими були два останні рядки записки: передостанній – «Привіткі» і останній – підпис «О. Сербенська». Цю записку я зберіг до сьогодні, ношу з собою і перечитую її, коли мені психологічно важко.

Коли ми говоримо з колегами про те, хто з викладачів мав для нас особливо важливе значення, прізвище Олександри Антонівни звучить завжди. Та й продуктивність цього викладача (будьмо відвертими – таки статечного віку) викликає захоплення. Досить сказати про її «Антисуржик» (третє видання побачило світ 2017 року) і яким послуговуються всі журналісти-практики».

Духовне багатство людини й суспільства визначає багато чинників, серед яких надзвичайно важливими є глибоке пізнання та освоєння народної моралі, етикету, культури мовлення. Як чемно та шанобливо привітатися, спілкуватися, у різних ситуаціях поводитися у суспільстві? Як працювати над формуванням своєї мовної особистості та домогтися того, щоб власне мовлення – усне і писемне – набувало ознак вишуканості,

схарактеризувало інтелігентність людини? На ці запитання, хоч частково, дає відповідь навчальний посібник «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити» (Автори: О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин, Ю. Редько, Н. Станкевич, В. Бабенко, А. Капелюшний, А. Токарська, О. Федик). Загальна редакція і вступне слово академіка О. А. Сербенської:

– Два попередні видання книги «Антисуржик» наша громадськість, як і закордонні українці, сприйняли схвально. Друге, крім того, за результатами Всеукраїнського рейтингу «Книга року» (2011 р.), увійшло до короткого списку в номінації «Обрії». Щиро дякуємо всім, хто підтримав нашу працю.

Суржик як витвір тривалого процесу контактів української та російської мови, яка з роками нарощує свою агресивну потугу, став явищем, що загрожує нашому мовному простору «креолізацією». За даними Київського міжнародного інституту соціології, суржи́ком спілкується від 11 % до 18 % населення України. Очевидно, є регіональні особливості – від 2,5 % в Західній Україні і 21 % у південних і східних краях. Він охопив приватне життя частини наших співгромадян, різні мовні «покручі» проникли в такі сфери, як засоби масової комунікації, зокрема на телебачення, у рекламу, музику, художню літературу; суржикі́зми стали звичними в мові політиків. Сьогодні слово суржик вживаємо і в широкому розумінні – як назву zdeградованого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість.

Наш інформаційно-гуманітарний простір, перебуваючи в тенетах хаосу мовних проблем, потребує інтенсивної терапії. Незрима спільнота здорових сил українства чимало робить для того, щоб зберегти самотність рідної мови, опотужнити її функціональну силу, позбутися російсько-українських гібридів.

Пропонуючи нашій громадськості третє, виправлене і доповнене видання (зокрема, додано чимало готових висловів-штампів, які часто вживають недоречно, стилістично невиправдано, а також Словничок слів та їх форм, у яких найчастіше порушують акцентуаційні норми), щиро бажаємо допомогти читачеві збагатити свої знання з проблем мовної культури, спонукати до праці над тим, щоб гарно говорити українською, стимулювати прагнення вивчати те велике диво, яким є мова. І цим зробити мікроскопічний внесок у величну будівлю нашого українського мовного буття.

Своєрідним продовженням, розширенням, навіть поглибленням книжки «Антисуржик» є навчально-методичний посібник «Уживаймо правильно прийменникові конструкції», який підготували і видали у 2018 р. професор О. А. Сербенська і доцент Н. Є. Михайличенко. У «Вступному слові» наголошено, що у сучасному публічному мовленні, зокрема у мовленні українських теле- і радіожурналістів, часто трапляються помилки, а також виникають сумніви щодо вживання прийменникових конструкцій. Щоб їх уникнути, передусім потрібно знати функції прийменників у літературній мові та розуміти синтетичну природу української мови, яка віддає перевагу простішим конструкціям. Існує кілька причин неправильного вживання прийменникових конструкцій в українській мові: 1) незнання граматичних особливостей української мови; 2) вживання суржикових прийменникових сполучень; 3) незнання українських фразеологізмів;

4) недбайливе ставлення до свого мовлення, ігнорування мовних норм, нерозуміння важливості мовленого слова та небажання відповідати за слово.

На основі поглибленого аналізу прийменникових конструкцій можна робити висновки про особливості менталітету українського народу, порівнюючи його з іншими. Приміром, українське *одружитися з однокурсницею*, на відміну від російського *жениться на однокурснице*, виражає рівність у парі, однакові права чоловіка та дружини в українській сім'ї, тоді як російське – перевагу, панування чоловіка над дружиною. Навіть цей приклад свідчить, що українці й росіяни – не один народ, це – різні етноси, і спадкоємницею Русі (Київської Русі) є Україна, а не Московія (Росія).

Коло науково-педагогічних зацікавлень О. А. Сербенської охоплює лексикологію, термінологію, стилістику, діалектологію та інші сфери української мови. Головною метою її цілеспрямованої, сумлінної, самовідданої праці – повернення всіх українців до цілющих джерел справжньої української мови, до своєї національної гідності, високої духовності й глибокої моралі.

«Вимоглива і, здавалося б, безкомпромісна Олександра Антонівна ніби вмуровувала у нас, студентів, українську мову. Мова не могла бути цікавою, її просто-напросто треба було знати, як математику. Лекції Олександри Сербенської завжди були для нас без усяких там літературних «фінтифлюшок» і романтизму. Це були «пари» вишукано літературного мовлення, логіки викладу і чіткості методології для самонавчання. Тепер уже важко згадати всі деталі лекційних і практичних занять, та й чи треба. Нині, через 40 років по закінченню навчання в Університеті, оминаючи той пильний погляд Викладачки української, я б відважився написати їй такого листа», – розповідає випускник факультету журналістики Богдан Ткачук.

«Доброго Вам дня, дорога моя Олександро Антонівно. Завжди (!) згадую Вас як розумного Викладача, заслуженого професора, академіка, мудру жінку і свідому українку-галичанку, яка самовіддано вчила нас любити і шанувати слово. «Якби ти знав, як много важить слово...», – писав колись геніальний Іван Франко. Ми це розуміли не одразу, ми дійшли до цього згодом, коли усвідомили, якою зброєю є і може бути українська мова! Але знаєте, Олександро Антонівно, сьогодні, в період відновлення самостійності України (а не, як звикли казати, «такої-то річниці від дня створення...»). Україна-Русь існує кілька тисячоліть поспіль!..) мені страшно. Страшно від того, що Росія веде війну проти України, що коїться з нашою мовою: покруч мас-медійного простору, м'яко кажучи, суржикізм українського політикуму, московська інтервенція в літературі, науці, кіномистецтві... А школи, а молодь?! Збайдужілі до культурного поступу, перестрибнули у човен матеріальної домінанти. Це прикро, сумно і страшно. Тому прошу Вас, високодостойна Олександро Антонівно, забути про свої умовні роки біологічного ювілею і ще довго вчити нас своїми мудрими книжками, порадами і настановами...».

У біографічних роздумах Олександра Антонівна Сербенська написала:

– *Хтось з мудрих сказав: не говори про себе лише добре, бо не повірять, не говори й багато поганого, бо подумаютъ це гірше. А Франко любив казати: «Не будь солодким, бо тебе злижуть, але не будь гірким, бо обплюють». Отже, й сприймання людей, й*

трактування їхніх діянь у нашому мінливому світі дуже відносна справа. Сьогодні, коли розмінаний черговий десяток, дуже поважний, а Доля дарує не лише щастя жити, а й бути ще комусь потрібною, працювати, обертатися серед розумних людей, коли ще не втрачена спромога збирати докупи розпорошені, обірвані думки, оцінювати реальність, витягати те, що затаїлося в підсвідомості, коли маєш здатність бачити в тому шаленому світі людську порядність, те добре, яке дивним чином рівноважить зло, що так агресивно наступає з усіх усюд, – чіткішими стають виміри для оцінки нашої суєтності, розуміння того, що найбільшим щастям у житті є все-таки саме життя; і дякуєш Богові, який дає сили втриматися, навіть коли вітри, не лише дошкульні, пронизливі, а, буває, дикі, жорстокі і навіть чорні, збивають тебе з ніг.

...У житті, як на морі, зринають різні хвилі: одні відразу зникають у морській глибині, інші, покотившись, не набирають сили і переходять у тиху гладінь. Різними були й мої життєві хвилі – гра на скрипці, бухгалтер, бібліотекар, учителька молодших класів, музейний працівник, лаборант, педагог високої школи. Тільки ця остання міцніла, набирала зримих обрисів, а дуже близько, іноді зливаючись з нею, виринала хвиля науковця. Вони щасливо докочуються до мого життєвого берега.

Залишається – і на все Божя воля – любити свою осінь і себе в ній, каятися за ниці діла, скидати тягарі з душі, віддячуючи людям за добро – а його в житті було багато – й хоч децицію докладати у велику справу утвердження нашої української мови як державної та вчити тих, хто хоче вчитися і спроможний плекати її природність, збагачувати, шанувати як політичний прапор нації, як Символ нашої присутності на планеті.

Ювілей доктора філологічних наук, Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка, академіка Академії наук вищої освіти України, дійсного члена Наукового товариства імені Тараса Шевченка, професора кафедри радіомовлення і телебачення Олександри Антонівни Сербенської (90 років від дня народження, 75 років трудової діяльності, з них 70 – педагогічної, 60 років роботи в Університеті, з них 45 – на факультеті журналістики) є формальною підставою для об'єктивного, правдивого, щирого визнання і поцінування громадськістю, викладачами, студентами, друзями, приятелями, славною родиною її науково-педагогічної, суспільно-громадської діяльності. Це величний візерунок-панорама, що зітканий із осяйно-добропорядних ниток-променів наполегливою, чесною, цілеспрямованою, самовідданою творчо-наснажливою працею заради розвитку і утвердження української мови, високої духовності і чистої моралі, національної свідомості й гідності, громадянської мужності, розбудови незалежної, демократичної, правової, соборної української України.

З роси і води Вам, високодостойна Добродійко Олександро Антонівно, міцного здоров'я, нових науково-педагогічних здобутків, щасливої Долі Вашій Родині! Нехай надалі Вашим духовно-моральним принципом буде псалм: «Надійся на Господа і чини добро, живи на землі і зберігай істину».